

میکانیزمی پاراستنی هاوسه‌نگی ده‌سه‌لاته‌کان له نیوان ئاسته‌کانی حوکمرانی له سیستمی فیدرالی عێراق*

سهیبا امین عزیز
به‌شی سیستمی سیاسییه‌کان و سیاسه‌تی گشتی، کۆلیژی زانسته سیاسییه‌کان، زانکۆی سه‌لاحه‌ددین-هه‌ولێر، هه‌ریمی کوردستان-عێراق
Email: suhaiba.azeez@su.edu.krd
پ.ی.د. هیوا مجید خلیل
به‌شی سیستمی سیاسییه‌کان و سیاسه‌تی گشتی، کۆلیژی زانسته سیاسییه‌کان، زانکۆی سه‌لاحه‌ددین-هه‌ولێر، هه‌ریمی کوردستان-عێراق
Email: hiwa.khalil@su.edu.krd

ID No. 4383	Received: 10/06/2024	وشه‌کیلییه‌کان:
(PP 389 - 416)	Accepted: 17/08/2025	فیدرالی، ده‌ستوور، دابه‌شکردنی
https://doi.org/10.21271/zjlp.23.40.15	Published: 16/11/2025	ده‌سه‌لاته‌کان، دادگای فیدرالی، ئه‌نجومه‌نی فیدرالی

پوخته

دابه‌شکردنی ده‌سه‌لاته‌کان وه‌ک یه‌کێک له‌ گزنگترین بنه‌ما و پرهنسییه‌کانی سیستمی فیدرالی، سه‌نگ و قورسابی هه‌ر سیستمی فیدرالی سه‌ره‌که‌وتوو. له‌ عێراقدا ئه‌م پرسه‌ په‌هه‌ندی زیاتر هه‌لده‌گریت، تیییدا دیرۆکی مملانی و ناکوکی له‌سه‌ر ده‌سه‌لات له‌ سروشتی کۆمه‌لگاکه‌ی په‌گه‌یکێ قوول و درێژخانی هه‌یه. ئه‌م تووژینه‌وه‌یه‌ جه‌خت ده‌کاته‌ سه‌ر باسکردن له‌ میکانیزی پاراستنی هاوسه‌نگی ده‌سه‌لاته‌کان له‌ نیوان ئاسته‌کانی حوکمرانی له‌ سیستمی فیدرالی عێراقدا. که‌ تیییدا به‌ ده‌رخستنی چه‌مک و پیناسه‌ی سیستمی فیدرالی ده‌ستپیده‌کات، که‌ ئه‌م سیستمی فیدرالی حوکمرانییه‌ له‌سه‌ر بنه‌مای دابه‌شکردنی رێکخراوی ده‌سه‌لات و به‌رپرسیاره‌تییه‌کان له‌ نیوان حوکمه‌تی فیدرالی و یه‌که‌ پیکه‌ینه‌ره‌کانی دادمه‌زریت، به‌ ئامانجی گه‌یشتن به‌ به‌شدارێ کارا له‌ حوکمرانی و ده‌سته‌به‌رکردنی سه‌ره‌خۆی رێژه‌یی بۆ ئاسته‌کانی تری حوکمرانی. هه‌روه‌ها شیکردنه‌وه‌ بۆ شیوازی دابه‌شکردنی ده‌سه‌لاته‌کان له‌ سیستمی فیدرالی ده‌کات، به‌ پشت به‌ستن به‌ بناغه‌ی ئه‌م دابه‌شکردنه‌ی که‌ سیستمی فیدرالییه‌کانی له‌سه‌ری دامه‌زراوه. پاشان پێشاندانی نه‌خسه‌ی ده‌ستووری دابه‌شکردنی ده‌سه‌لاته‌کان و به‌رپرسیاره‌تییه‌کان، له‌ سیستمی فیدرالی عێراق له‌ نیوان یه‌که‌ فیدرالییه‌کان. به‌ بایه‌خدان به‌ شروقه‌ی ئه‌و ئامرازه‌ ده‌ستووریانه‌ی که‌ بۆ پاراستنی هاوسه‌نگی له‌ دابه‌شکردنی ده‌سه‌لاته‌کان پشته‌ پێبه‌ستراوه، له‌ رووی پیکه‌اته‌ی ده‌ستووری و کرده‌یی جێبه‌جێکردنه‌وه‌، به‌ مه‌به‌ستی گه‌یشتن به‌ تیکه‌یشتن قوول له‌ توانا و مه‌ودای کاریگه‌ری ئه‌و میکانیزمانه‌ له‌ هه‌تانه‌دی و پاراستنی هاوسه‌نگی ده‌سه‌لاته‌کان له‌ چوارچێوه‌ی ده‌ستوور و پیکه‌اته‌ی سیاسی عێراقدا.

* ئه‌م تووژینه‌وه‌یه‌ هه‌لینجراوه‌ له‌ ماسته‌رنامه‌ی قوتابی (سهیبا امین عزیز) به‌ ناوینشانی (کاریگه‌ری شیوه‌کانی فیدرالیزم له‌ سه‌ر نوینه‌رایه‌تی هه‌ریمه‌کان له‌ ده‌روه‌ه: هه‌ریمی کوردستان-عێراق دوای سالی ۲۰۰۵ به‌ نمونه) (بلاونه‌کراوه‌-غیر منشور-
(Non Published).

پیشہ کی

فیدرالیہت سیستمی سیاسی حوکمرانیہ، کہ کۆمہ لیک یه که، وهک ویلایهت و ههریم، له چوارچیوهی دهوله تیکی سادهی یه کگرتوو کۆده کاته وه. له سهر کۆمه لیک له بنه ما و پره نسپ داده مه زریته که خۆی ده بیته وه له بنه مای سهر به خۆیی و به شداری، و دابه شکردنی دهسه لاته کان، و پاراستنی یه کگرتووی دهوله ته فیدرالییه که. ئەم سیستمه له ریکخستنی په یوه ندی نیوان یه که فیدرالییه کاندای پشته به دابه شکردنی دهسه لاته کان ده به ستیت له چوارچیوهی ده ستور. له چوارچیوهی ئەم سیستمه، حکومهتی فیدرالی دهسه لاته کانی بریتیه له کاروباری دهروهه، و بهرگری، و سیاسه ته کانی په یوه ست به دراو. له کاتیکدا حکومهتی یه که کانی تر، وهک ههریمه کان، دهسه لاته کانی په یوه ندی به لایه نی په روه ده، و ته ندروستی، و ئابووری هه یه.

دامه زرانندی سیستمی فیدرالی له عیراق به پتی ده ستوری سالی (۲۰۰۵) یه کیکه له گرنکترین گۆرانکاریه یاسایی و سیاسییه کان که کاریگه ری قوولی له سهر پیکهاته ی سیستمی سیاسی و یاسایی ولات هه بووه. ئەم سیستمه به پتی دهقه کانی ده ستوری فیدرالی عیراق خالکی گرنکی هه یه، ئه ویش ئه وه یه که له کاتیکدا یه کپارچه یی ولاتی پاراستوو، له هه مان کاندای بنه مای فره چینی دهسه لاتی جیکرکرد. ئەم بنه ما یه له ریکه ی دروستکردنی سی ئاستی جیاوازی حوکمرانی بهرجه سته کراوه: ئاستی فیدرالی، ئاستی ههریمه کان، و ئاستی پاریزگا نه به ستره وه کان به ههریمه کان له گه ل دهسه لاتی ئیداره خۆجییه کان. لیکۆلینه وه له ئه نجامه به ده سته اته وه کانی ئەم ئه زمونه نیشانی ده دات که سیستمی فیدرالی له عیراق سهره پای هه موو ئاسته نگه کان توانیوه تی له چه ندین ئاست سه قامگیریه کی ریزه یی به ده سته بیته، هه روه ها ئەم ئه زمونه بوته سهره تایه ک بو توانای بونیادنانی دهوله تیکی مه ده نی و دیموکراسی له عیراقی دوا (۲۰۰۳). له کاتیکدا ده ستوری سالی (۲۰۰۵) به ردی بناغه ی ئه و ئه زمونه فیدرالییه بووه و چوارچیوهی کی یاسایی پته وی دابین کردوو که پاریزگاری له مافی هه موو پیکهاته کان ده کات و پره نسپی هاوبه شی و دهسه لاتی دابه شکراو ده چه سپیتیت. ده ستور به شیوه یه کی گشتی دهسه لاتی و بهرپر سهاره تی ههر ئاستیکی دیاری کردوو، هه روه ها میکانیزی پاراستنی دهسه لاته کانی جیکر کردوو. که له م توئینه وه یه دا باهخ به شیکردنه وه ی گرنکترین ئه و میکانیزمه ده ستوریانه دراوه له ژینگه ی سیاسی و کۆمه لایه تی عیراقدا له سهر ئاستی ده ستوری و پراکتیکی جییه جیکر دندا.

یه که م: گرنکی توئینه وه

توئینه وه له بابه تیکی وهک میکانیزمه کانی پاراستنی هاوسه نگی دهسه لاته کان له سیستمی فیدرالی گرنکیه کی تایه تی هه یه، چونکه بنه ما یه که بو دنیابوون له سه قامگیری و هپتانه دی دادپه روه ری له دابه شکردنی دهسه لاته کان. ئەم توئینه وه یه رۆل و گرنکی میکانیزمه ده ستورییه کان بو پاراستنی هاوسه نگی دهسه لاته کان له سیستمی فیدرالی عیراقدا پیشان ده دات، که ده ستوری عیراق سالی (۲۰۰۵) چوارچیوهی کی دیاری کردوو. له گه ل هه لسه نگاندنی کاریگه رییان له سهر ئاستی تیوری و پراکتیکی، و به خسته پرووی ئه و ئاسته نگانه ی که ریکرن له بهر ده م جییه جیکردنیان. که تیدا یارمه تیده ر ده بیته له په ره پیدانی چاره سه ریکی گونجاو بو کیشه هه نووکه ییه کانی په یوه ست به هاوسه نگی دهسه لاته کان.

دووه م: ئامانجی توئینه وه

ئەم توئینه وه یه ئامانجیه تی تیشک بخاته سهر راده ی کاریگه ری میکانیزمه ده ستورییه کان له به ده سته پینانی هاوسه نگی نیوان دهسه لاته کان له چوارچیوهی سیستمی فیدرالی له عیراقدا. توئینه وه که جهخت له سهر لیکۆلینه وه ی چوارچیوهی ده ستوری دابه شکردنی دهسه لاته کان ده کاته وه، سهره پای شیکردنه وه ی واقیعی کرداری و ئه و ئالنگاریه سیاسی و

ياسايانهى كه رېنگرن له جيبه جيكردنى دروستى ئەم ميكانيزمانه، له پيناو هه لسه نگاندى تواناي راسته قينه يان بو پاراستنى هاوسهنگى ده سلات له چوارچيوهى سيستمى فيدرالى عيراقدا.

سيهه م: گرتى تووژينه وه

له سيستمى فيدرالى عيراقدا، كه به پي ده ستورى سالى (2000) دامه زراوه، پرۆسهى دابه شکردنى ده سلاته كان رووبه رووى چه ندين ئاستهنگ ده يتته وه. ئەم ئاستهنگانه په يوه نديان به پاراستنى هاوسهنگى ده سلاته كان هه يه له نيوان حكومهتى فيدرالى ئاسته كانى ترى حوكمرانى. چونكه سه ره راي بوونى ميكانيزمه ده ستورى په روونه كان به لام جيبه جيكردنى كرده يي ئەم ميكانيزمانه كه م و كورپى تيدا يه. ئەمهش واده كات جياوازيه ك له نيوان رۆلى ده ستورى و جيبه جيكردنى راسته قينه ي ئەم ميكانيزمانه له دوخى كرده يدا ده ريكه و پت. له م رووه وه، ئەم پرسانه ناوه ندى سه ره كى ئەم تووژينه وه يه پتكده هينن. كه تيدا هه ولده دات سروشتى كار كردنى ئەم ميكانيزمانه شيكاربكات، و كارگه ريان له چوارچيوهى سيستمى فيدرالى عيراقدا هه لسه نگانيت.

چواره م: پرسارى تووژينه وه

- ميكانيزمه ده ستورى په كان تا چند كار يگه ريان هه بووه له سه ر دروست كردنى هاوسهنگى ده سلاته كان له نيوان يه كه پينكه يته ره كانى سيستمى فيدرالى عيراق؟
- ئايا دابه شکردنى ده سلاته كان له ده ستورى عيراقدا به شيوه يه كى روون و ديار يكراوه يان كه م و كورپى و بو شايى ياسايى هه يه كه رېنگرن له به رده م جيبه جيكردنى؟
- تا چند ميكانيزمه كانى پاراستنى هاوسهنگى ده سلاته كان له عيراق به كرده يي جيبه جيكردن؟

پينجه م: گرمانه ي تووژينه وه

ئەم تووژينه وه يه گرمانه ي ئەوه ده كات كه ميكانيزمه كانى پاراستنى هاوسهنگى ده سلاته كان له سيستمى فيدرالى عيراقدا ديار يكراوه له چوارچيوهى ده ستور، به لام به هوى بوونى ئاستهنگه سياسى و ياساييه كان، ئەو ميكانيزمانه رۆلى راسته قينه ي خويان وه رنه گرتووه له پاراستنى ئەو هاوسهنگيه. ئەمهش پيوستى به هه لسه نگانده وهى كار يگه رى و شيوازه كانى جيبه جيكردن يان له دوخى كرده يي ده كات .

شه شه م: شيوازي كو كرده وهى زانبارى

ئەم تووژينه وه يه، تيكه له يه ك له سه رچاوه ي لاوه كى و سه ره كى بو كو كرده وهى زانباريه كان به كرده هينيت. له لايه كه وه، سوود له سه رچاوه لاوه كيه كان (Second Research) وه رده گرپت، وه ك كتيب، گو فارى ئە كاديمي، و تووژينه وه كانى پيشو كه په يوه ستن به سيستمى فيدرالى و ميكانيزمه كانى دابه شکردنى ده سلاته كان. له لايه كى ديكه وه، پشتى به شيكردنه وهى سه رچاوه سه ره كيه كان (Primary Research) به ستووه، به تايه تى بپياره كانى دادگاي بالاي فيدرالى و به لگه نامه ده ستورى و ياساييه په يوه ندياره كان. ئامانج له مهش تيكه يشتنه له راده ي كار يگه رى ئەم ميكانيزمانه له ريكخستنى په يوه ندى نيوان ئاسته كانى حوكمرانى له عيراقدا. ئەم شيوازه، شيكارى تيورى بنه ما ده ستورى په كان و شيكارى كردارى كار يگه رى ئەو بنه مايانه له كاتى جيبه جيكردندا كو ده كانه وه، كه ئەمهش بابه تيوون و قولايى تووژينه وه كه زياتر ده كات.

حهوتم: سنووری توژیینهوه

چوارچیوهی توژیینهوه که له سه س ئاست سنووردار کراوه، له رووی پیوهی شوین عیراق وهگراره، له رووی پیوهی کات دواي سالی (۲۰۰۵) وهگراره، له رووی پیوهی بابهت میکانیزمه دهستورییهکانی عیراق بو پاراستنی هاوسهنگی دهسهلاتهکان له نیوان ئاستهکانی حوکمرانی وهگراره، که خوی دهیینهوه له دادگای بالای فیدرالی و نهجمهنی فیدرالی سالی (۲۰۰۵). به پیشاندانی نهوهی که نهو میکانیزمانه چون دهتوان نهو هاوسهنگیه رابگرن له دابهشکردنی دهسهلاتهکان له نیوان ئاستهکانی حوکمرانی له ژیر کاریگهری سروشتی پیکهاتهی کومه لگای فرهی عیراق و زالبوونی کاریگهری و فشاری سیاسییهکان له سه کاریگهری نهو میکانیزمانه.

ههشتهم: میتودی توژیینهوه

بو نهجمدانی نهو توژیینهوهیه پشت به ریازی چونایهتی بهستراوه، وهک گونجاوترین نامازی میتودۆلۆژی بو شیکردنهوهی پرسه دهستوری و سیاسییهکان. که ناتواندریت به شیوهی چنادهتی بیوریت. توژیینهوهکه سهرنج دهخاته سه لیکۆلینهوه و شیکردنهوهی پیکهاتهی یاسایی و دامهزراوهی سیستمی فیدرالی عیراق، له گه ل خستنهرووی رۆلی ههیهک له دادگای بالای فیدرالی و نهجمهنی فیدرالی، وهک دوو نامازی دهستوری سه رهکی له ریکخستنی په یوهندی نیوان دهسهلاتهکان و بهدیتهانی هاوسهنگی له نیوانیدا. له رووی میتودهوه پشت به میتودی وهسفی-شیکاری بهستراوه، که ریگه به توژهر ددهات چاودیژی دهقه یاسایی و دهستورییهکان بکات که کاری دادگا و نهجمهنی فیدرالی ریکدهخه، پاشان شیکردنهوه و ههسهنگاندنی به پی چوارچیوه و واقعی عیراق. نهو میتوده تنها به وهسفکردنی میکانیزمه دهستورییهکانهوه ناوهستیت، به لکو زیاتر دهروات بو ههسهنگاندنی کاریگهریان له پاراستنی هاوسهنگی ستوونی نیوان دهسهلاتی فیدرالی و دهسهلاتی ئاستهکانی تری حوکمرانی، و دوزینهوهی کاریگهری نهبوون و پهراویزخستنی ههندیکیان وهک نهجمهنی فیدرالی- له قولکردنهوهی قهیرانه سیاسی و دهستورییهکان له دهولهتی عیراقیدا.

نۆیهم: پلانی توژیینهوه

نهو توژیینهوهیه له پیشهکی و چوار باسی سه رهکی و دهه نهجم پیکدیت، له باسی یهکه م تیدا شیکاری چه مک و پیناسه سه رهکییهکانی فیدرالییهت کراوه، له باسی دووه م باس له دابهشکردنی دهسهلاتهکان کراوه له سیستمی فیدرالی، له باسی سییه م، شپۆقهی دابهشکردنی دهسهلاتهکان له سیستمی فیدرالی عیراق کراوه، له باسی چواره م تیشک خراوه ته سه ره شیکردنهوهی میکانیزمی پاراستنی هاوسهنگی دهسهلاتهکان له نیوان ئاستهکانی حوکمرانی له سیستمی فیدرالی عیراق، که دابهشبووه به سه ره دوو تهوهری سه رهکی، له تهوهری یهکه م خوی دهیینهوه له باسکردنی دادگای بالای فیدرالی، له تهوهری دووه مدا، باس له نهجمهنی فیدرالی عیراق کراوه، وهک دوو میکانیزمی دهستوری پاراستنی هاوسهنگی دهسهلاتهکان له سیستمی فیدرالی عیراقدا.

۱. چوارچیوهی چه مک و پیناسه ی فیدرالی

به درژیایی میژوو گفتوگو و لیکۆلینهوه له سه ره فیدرالییهت و پیناسه کردنی بوونی هه بووه، و لیکدانهوهی جیاوازی بو کراوه. بو تیگه یشتن له ناوه رۆک و بنه مای سه رهکی نهو چه مکه پیوستی به گه پانه وه ههیه بو سه رچاوه زمانه وانیه که ی. له م رووه وه بیرمندانای وهک جریستین (Grenstien) و پالسبای (Palsby) له لیکۆلینه وکانیان جهختیان کردوته وه له سه ره نهوهی که په گ و ریشه ی چه مکی فیدرالیزم (Federalism) له بنه رته دا ده گه ریته وه بو وشه ی لاتینی (Foedus). هه ره وه ها به پی فه رهنگی لویسی لاتینی نهو چه مکه چه ندین مانای ههیه وهک یه کیتی (League)، ریکه وتنامه له نیوان دوو لایه ن یان زیاتر (Treaty)، په یمانامه (Compact)، هاوپه یمانیتی (Alliance)، گریبه ست (Contract). به لام له بنه رته دا وشه ی

لاتيني (Foedus) په يوه نډاره به دوو وشه سهره کی، په که میان (Fides) که به مانای متمانه دیت، دووهمیان وشه ی (Bind) ی ټینگیزی که به مانای به ستنه وه دیت. ټه مش واته بنه مای سهره کی چه مکی (Foedus) جهخت له سهر جوریک له ریکه وتن ده کاته وه له سهر بنچینه ی متمانه ی دوو قوئی و هاوبه ش له نیوان لایه نه به شداربووه کانی ریکه وتنه که. چه مکی فیدرالیهت له چوارچپوهی به کاره ټنانه سیاسیه کاندای بریتیه له په یوه نډه یک له نیوان حکومت ه کاندای له سهر بنه مای ریکه وتن و متمانه ی هاوبه ش، ده رټه نجامه که شی بریتیه له پیکه ټنای په کیتیه کی فیدرالی. ټه مش ټه وه ده گه په نیت که فیدرالیهت وهک سیستمیکی سیاسی و یاسایی له بنه رتدای پشت ده به ستیت به دوو بنه مای سهره کی ټه وانیس متمانه ی دوو قوئی و ریکه وتی هاوبه ش. فیدرالیهت وهک سیستمیکی سیاسی و کارگیری، به درټزایی میژوو سهرنجی زوریک له بیرمندان و لیکو لټرانی بواری زانسته سیاسیه کانی بو خوئی راکتیاوه، له ټه نجامدای پیناسه و لیکدانه وهی جوراوجوری بو کراوه که ههریه که یان له روانگه یه کی جیاواز پیناسه و تپروانیی خوئی بو ټه م چه مکه خستو ټه روو⁽¹⁾.

فهره نگی کامبریج (Cambridge Dictionary) پیناسه ی فیدرالیهت ده کات که "ټامازه دانه به جوریک له سیستمی به پړپوه بردن ټیدا ههریم یاخود ویلایه ته کان ده ستبه رداری به شیک له ده سه لاته کانایان ده بن بو ده سه لاتی فیدرالی ". ټه م پیناسه یه جهخت له سهر لایه نی دامه زراوه یی و کارگیری ده کاته وه، ټیدا فیدرالیهت وهک سیستمیکی به پړپوه بردن ده بینریت که ده سه لاته کان له نیوان ده سه لاتی فیدرالی و یه که فیدرالیه کاندای دابه شده ک⁽²⁾. فهره نگی ټوکسفورد (Oxford Dictionary) به م شپوه یه پیناسه ی ده کات " پره نسپ یاخود سیستمیکی حکومتی به ټیدا چه ند ده وله تیک یه کگرتیتیک پیک ده هیتن، له کاروباری ناوه خویدای سهر به خویمان ده بی " ټه م پیناسه یه بو فیدرالیزم، روانگه یه کی فراوانتر و سیاسیتر پیشکه شده کات، لټره دای فیدرالیزم وهک پره نسپیک یان سیستمیکی حکومتی ده بینریت که چه ند یه که یه ک پیکه وه گری ده دات، به لام له هه مان کاتدای سهر به خوئی ناوخویمان ده پارټیت. واته ټه م پیناسه یه سهرنجی له سهر په یوه نډی سیاسی و خو به پړپوه به ری و هاوسه نگیه له نیوان به کگرتن و سهر به خوئی⁽³⁾.

رونالد.ل.واتس (Ronald.L.Wats) پیناسه ی فیدرالیهت ده کات " فیدرالیزم زراوه یه که ټامازه یه بو دا کوکیکردن له حکومتی فره ټاست، که توخمه کانی حکومتی هاوبه ش و خو به پړپوه به ری ناوچه یی ټیکه ل ده کات، له سهر بنه مای یه کیتی و فره یی داده مزریت " ټه م پیناسه یه میکانیزمیکی روون بو دابه شکردنی ده سه لات له نیوان ده سه لاتی فیدرالی و ناوچه کان ده خاته روو، که ده بیته هوئی دابینکردنی خو به پړپوه به ری بو یه که کارگیری به کان. له گه ل ټه وه شدا میکانیزمی جیه جیکردنی بنه ما دادپه روه ریبه کان به ته واوه تی روون نه کراوه ته وه، که ده کریټ بیته هوئی کیشه له کاتی پراکتیزه کردنی ټه سیستمه⁽⁴⁾.

(1) ولید کاصد الزیدی، الفدرالیه دراسه فی المصطلح والمفهوم والنظرية، العتبة العباسية المقدسة- المركز الاسلامی للدراسات الاستراتيجية 2019، ص 22.

(2) Definition Of Federalism From The Cambridge Advanced Learners Dictionary Thesaurus Cambridge University Press, (<https://www.bing.com/search?q=Definition+Of+Federalism+From+The+Cambridge+Advanced+Learners>) : Accessed At 1 october.2024.

(3) Definition Of Federalism From The Oxford Advanced Learners Dictionary , Oxford University Press , (<https://www.bing.com/search?q=Definition+Of+Federalism+From+The+Oxford+Advanced+Learners>) : Accessed At 24 November.2024.

(4) Ronald L.Watss , Comparing Federal Systems , School Of Policy Studies ,Queens University, 3rd ed , London ,2008, p8.

روبنسون سيمون (Robinson Simon) " فيدراليهت واته سهرنجدان له سهر پيڤهوه ژيان له نيوان دلسوژي و ناسنامه جياوازه كان و دهر باره ي دهسه لاته هاوبه شه كان و دهسه لاته دابه شكاراوه كان ". ئەم پيئاسه يه گرنگي داوه به دايناميكه تي كۆمه لايه تي و په يوه نديه ناوخوييه كاني سيسته مي فيدرالي، به لام له گه ل ته وه شدا كيشه ي سهره كي ئەم پيئاسه يه ته وه يه كه ميكانيزمي كرداري بو به ده پيئاني ته و هاوسه نكيه پيشكه ش ناكات كه باسي دهكات، كه متر گرنگي به لايه ني دامه زراوه يي و ياسايي داوه كه پيويستن بو دامه زراندي سيسته ميكي فيدرالي كارا⁽¹⁾.

دانيال ئيلزار (Daniel Elazar) پي وابه كه فيدراليهت " بريتيه له بووني دوو ئاست يان زياتر له حكومهت، تاكه فاكته ريكي كويان دهكاتوه ته وئيش هاوبه شيه تي حوكمراني و خو به پيويه به ري هه ري مه كانه بو ته وه ي بتوان كاروباره كانيان به پيويه بهن " ئەم پيئاسه يه جهخت له سهر پيڤهاته به نه رته يه كاني فيدراليهت دهكاتوه كه بريتيه له بووني دوو ئاست يان زياتر له حكومهت، گرنگي داوه به هاوبه شيكردي دهسه لات و خو به پيويه به ري⁽²⁾.

له دواي تاوتوييكردي چه مك و پيئاسه ي فيدراليهت له لايه ن زانا و بيرمه ندي ئەم بواره، پيويسته سهرنج به خريته سهر چوئيه تي به رجه سته بووني ئەم چه مكه له چوارچيويه دهستوري ولاته فيدراليه كاندا. چونكه له شيكاركردي نه خشه ي دهستور له ريڤخستتي سيسته مي فيدراليدا ده بينين كه دهستور وهك به لگه نامه يه كي سهره كي و بالترين ياساي هه ر ولاتيكي رولتيكي گرنگ ده بينيت له دابه شكردي دهسه لاته كان و ريڤخستتي په يوه ندي نيوان دهسه لاتي فيدرالي و هه ري مه كان. ئەم گرنگيه له نموونه ي دهستوري عيراقدا به رووني ده رده كه ويئ له ماده ي (1) عيراق وهك دهوله تيكي فيدرالي پيئاسه دهكات " عيراق دهوله تيكي فيدرالي، سهر به خو، خاوه ن سهر وه ري ته واوه تيه، سيسته مي حوكم تيايدا كۆماري په رله ماني ديموكراتيه"، له روانگه ي پراكتيكيه وه دهستور و ميكانيزمي دابه شكردي دهسه لاته كان له نيوان حكومه تي فيدرالي و يه كه كارگيري به كان ديارى دهكات، له ماده ي (121) به رووني دهسه لاته كاني نيوان حكومه تي فيدرالي و هه ري م و پاريزگان دياردهكات كه چو ن دابه شكريت له نيوانيان. هه روه ها ماده ي (119) مافي دامه زراندي هه ري مي نوئي داوه به پاريزگان، ماده ي (117) دان به هه ري مي كوردستان ده تيت وهك هه ري ميكي فيدرالي، كه تيدا دهسه لات و به رپرسياره تيه كاني هه ري م له چوارچيويه سيسته مي فيدرالي عيراق روونده كاته وه. ئەم ماددانه له دهستور ره نكدانه وه ي په يكه ري سيسته مي فيدرالين له عيراق و چوئيه تي دابه شكردي دهسه لاته كان له نيوان دهسه لاتي فيدرالي و هه ري مه كان و پاريزگا نه به ستراره كان به هه ري مه كانه وه ده رده خات⁽³⁾.

له خستنه رووي پيئاسه كاني فيدراليهت ته وه روون ده بيته وه كه فيدراليهت چ له روانگه ي پيئاسه كرندي فه ره نكه جيهانيه كانه وه، چ له تيروانين و پيئاسه كرندي شاره زا و بيرمه ندي ئەم بواره چ له رووي پراكتيكي دهستوره وه، چه ميكي فره ره هنده و دهكريت له چهندين روانگه ي جياوازه وه پيئاسه بكرت، كه ئيمه له م چوارچيويه دا دهكريت بلتين كه فيدراليهت شيوازيكه نوينه رايه تي جو ره سيسته ميكي دهكات كه له ريڤگه يه وه دهسه لاته كان له نيوان حكومه تي فيدرالي و حكومه ته خو جتيه كان ياخود هه ري مه كان دابه شدهكات. له سهر به ماي هاوسه نكي ئه رك و به رپرسياره تيه كان له نيوان ئاسته كاني حكومهت له دهوله تي فيدرالي.

(1) وليد كاصد الزيدي، مصدر سابق، ص 22-24.

(2) Ronald L. Watts, The Federal Idea And Its Contemporary Relevance, Institute Of Intergovernmental .p3 Relations, Queens University, Canada, 2007,

(3) مادده كاني (117، 119، 121) دهستوري عيراق، 2005.

٢. دابهشکردنی دهسهلاتهکان له سیستهمی فیدرالی

لهسیستهمی فیدرالییدا پهیوهندی نیوان یهکه فیدرالییهکان پهیوهندییهکی ئالۆزه، و لهسهر بنه‌مای دابهشکردنی دهسهلات و تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی دامه‌زراوه⁽¹⁾. به شیوازیکی ئهم پهیوهندییه لهسهر بنه‌مای ملکه‌چی یاخود پاشکۆیی ناوه‌ستیت، به‌لکو ههر لایه‌تیکی له سنووری تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی خۆیدا خاوه‌ن دهسه‌لات و سه‌ربه‌خۆییه⁽²⁾. ناکریت باس له سیستهمی فیدرالی بکریت ئه‌گهر یهکه پیکهینه‌ره‌کان خاوه‌نی دهسه‌لاتی تاییه‌ت به خۆیان نه‌بن، که تا راده‌یه‌ک ئه‌و دهسه‌لاته به شیوه‌ی سه‌ربه‌خۆ له حکومه‌تی فیدرالی جیبه‌جی ده‌کن، به‌لام سه‌ربه‌خۆی پێژیه‌ی ئه‌و یه‌کانه‌ نایته‌ هۆی جیابوونه‌وه‌ی ته‌واو له دهسه‌لاتی فیدرالی، به‌لکو جوړیک له پهیوهندی له نیوان دهسه‌لاتی فیدرالی و یه‌که فیدرالییه‌کانی تر دروست ده‌ییت⁽³⁾. پرۆسه‌ی دابه‌شکردنی دهسه‌لاته ده‌ستوورییه‌کان له ده‌وله‌تی فیدرالییدا پێویستی به کۆمه‌لیکی مه‌رجی سه‌ره‌کی هه‌یه که گرنگترینیان بوونی ده‌ستووریکی فیدرالییه که به شیوه‌یه‌کی روون بنه‌ماکانی دهسه‌لاته‌کان دیاربات⁽⁴⁾. ئهم پرۆسه‌یه جه‌وه‌ه‌ری سیستهمی فیدرالی پیکه‌هه‌ییت که لهسهر دوو بنه‌مای سه‌ره‌کی دامه‌زراوه، یه‌که‌میان په‌یوه‌سته به شیوازی دروستبوونی ده‌وله‌تی فیدرالی که ده‌کریت له رێگه‌ی یه‌کگرته‌ی چهند ده‌وله‌تیکی سه‌ربه‌خۆ، یاخود هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی ده‌وله‌تیکی یه‌کگرته‌وه سه‌رچاوه بگریت، هه‌ریه‌که‌یان کاریگه‌ری راسته‌وخۆی لهسهر راده‌ی فراوانی دهسه‌لاته‌کان هه‌یه، دووه‌میان په‌یوه‌سته به چوارچۆیه‌ی یاسایی و ده‌ستووری له رێگه‌ی ده‌ستووری فیدرالی و ده‌ستووری هه‌ریمه‌کانه‌وه دیاریده‌کریت، که تێیدا دهسه‌لاتی یاسادانان و جیبه‌جیکردن و دادوه‌ری به شیوه‌یه‌کی روون و دیاریکراو دابه‌شده‌کرین. ئهم پرۆسه‌یه له ژیر چاودێری دادگای فیدرالییدا ده‌ییت، که رۆلی پاراستنی سنووره‌کانی ئهم دهسه‌لاتانه ده‌گریت ته‌ستۆ،

(1) عارف خیری عارف یونس، اشکالیات التجربة الفدرالية في العراق بعد 2005، (رسالة ماجستير-منشور)، كلية الدراسات العليا للعلوم الاجتماعية، جامعة الشرق الادني، 2020. صص 23-25.

(2) حيدر سامی رشید-مرتجی عبدالجبار مصطفی، النظام الفدرالي في العراق (دراسة مقارنة) مجلة اهل البيت، جامعة اهل البيت، المجلد (15)، العدد (24)، 2019، ص 370.

(3) ازهار هاشم احمد، تنظيم العلاقة بين السلطة المركزية وسلطات الاقاليم في النظام الفدرالي، مركز القومي الاصدارات القانونية، القاهرة، 2014، ص 30.

(4) محمد عمر مولود، الدستور والنظام الفدرالي في العراق بين النظرية والتطبيق دراسة تحليلية نقدية، هاتريك للنشر والتوزيع، اربيل، 2025، ص 156.

* دروست بوونی سیستهمی فیدرالی له رێگه‌ی دوو شیوازه :

یه‌که‌م: شیوازی یه‌کگرته‌ن (Integration):

فیدرالییه‌ت دروستده‌ییت به‌هۆی ئه‌وه‌ی کۆمه‌لیکی ده‌وله‌تی سه‌ربه‌خۆ ریکه‌که‌ون له‌سهر پیکهینه‌کانی یه‌کیتی و یه‌کگرته‌تیکی له نیوان خۆیاندا. سه‌ره‌تا په‌یماننامه‌ی فیدرالی واژوو ده‌که‌ن، دواتر ده‌ستووری فیدرالی داده‌نین. ئهم ده‌وله‌تانه به‌هۆی هاوبه‌شی له رووی میژووی، شارستانی، کلتوورییه‌وه یان به هۆی پێویستبوون به یه‌کگرته‌ن بۆ به‌رگری و به‌رپه‌چدانه‌وه‌ی ده‌ستدریژی و هیرشی دوژمن، په‌ناده‌به‌نه به‌ر ئه‌و یه‌کگرته‌ن. ئهم شیوازه ده‌وله‌تانی وه‌ک ویلایه‌ته یه‌کگرته‌وه‌کانی ئه‌مریکا، سوئیسرا، ئه‌لمانی و که‌نه‌دا په‌رپه‌وییان کردوو له کاتی دروستبوونیان.

دووه‌م: شیوازی هه‌لوه‌شاندنه‌وه (Devolution):

له‌م شیوازه‌دا فیدرالییه‌ت به‌هۆی هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی ده‌وله‌تیکی یه‌کگرته‌وه‌ی سادده‌ی فراوان داده‌مه‌زریت، که له بری ئه‌وه‌ی ههر هه‌ریمیک به ته‌واوی جیابیتته‌وه له هه‌ریمه‌کانی دیکه، په‌نا ده‌باته به‌ر پیکهینه‌کانی یه‌کیتییه‌کی ناوه‌ندی له نیوان خۆیاندا، وه‌ک روسیا، به‌پازیل، ئه‌رجه‌نتین، عێراق. بۆ زانیاری زیاتر بپروانه:

عبدالغفور علی غفور، المفهوم القانوني والسياسي للفيدرالية و التوزيع العادل الاختصاصات، مجلة قه‌لای زانست العلمیة، جامعة اللبنانية الفرنسية، المجلد (3)، العدد (1)، 2018، ص 168.

له رېځگه میکانیزمی چاودیری دهستورییه وه هوسهنگی نیوان دهسهلاتهکان دهپارزیت. له پرۆسهی دابهشکردنی دهسهلاتهکاندا تهنها پشت به لایه نه یاساییهکان نابهستیت، به لکو په هندی سیاسی و تاییه تمه ندییه کانی هر دهوله تیک، رۆلی سهره کی له دیاریکردنی سروشت و چۆنییه تی ئه م دابهشکردنه دهینن. ئه مه ش ئه وه دهگه یه تیت که به دهیتانی هوسهنگی نیوان دهسهلاتهکان له سیستمه فیدرالییهکاندا، تهنها له رېځگه یاسا و دهستوره وه نییه، به لکو دهستور له رېځگه میکانیزمه کانی چاودیری دهستوری که دهقی له سهر کراوه، ههولی ریکخستن و کوئرتپۆلکردنی په یوهندی نیوان ئاسته جباوازه کانی حوکمرانی ده دات، به لام له گه ل ئه وه شدا پشت به ستن به دهقه دهستورییهکان به ته نیا ناتوانیت گرهنتی ئه وه هوسهنگییه بکات، چونکه پرۆسه که کاریگه ری فاکتوره سیاسی و تاییه تمه ندییه پیکهاته ییه کانیسی له سهره. بۆیه سروشت و چۆنییه تی دابهشکردنی دهسهلاتهکان دهکه ویتته ژیر کاریگه ری زه مینه ی سیاسی و سروشتی کاره کته ر و دامه زراوهکان له ناو دهوله تی فیدرالییدا، لیره دا دۆخی میژووی و پیکهاته ی کومه لایه تی و کولتورییه تاییه ته کانی هر قهواره یه ک له ناو دهوله تدا، رۆلیکی یه کلایکه روه ده گپن له چۆنییه تی جبه جینکردن و لیکدانه وه ی دابهشکردنی دهسهلاتهکان⁽¹⁾. ئه م پرۆسه یه وه ک بنه مابه کی گرنگی بونیدانی دهوله تی فیدرالی خوی ده نوینیت . له ناوه رۆکی خویدا کومه لیک به هاو میکانیزمی گرنگ هه لده گریت، که دواتر ده بنه هوکاریک بۆ به هیزکردنی بونیدی دهوله تی فیدرالی⁽²⁾. بۆیه له ئه ده بیاتی فیدرالیییدا دابهشکردنی دهسهلاتهکان، وه ک ئامرازیک گرنگی دژه قورخکاری کارده کات و دره فه تی به شداری هاوالاتی له پرۆسه ی سیاسی فراوان ده کاته وه. لیره دا له چوارچیه ی دهستوری فیدرالییدا س شتوازی دیاریکراوه بۆ دابهشکردنی دهسهلاتهکان له نیوان ئاسته کانی حوکمرانی به م شتوه ی خواره وه⁽³⁾:

یه که م: دهستوری فیدرالی به ووردی دهسهلاته کانی حکومه تی فیدرالی و هه ریمه کان دیاریده کات، سهره تا دهسهلاته کانی فیدرالی دواتر دهسهلاته کانی هه ریمه کان دیاریده کات. ره خنه له م شتوازه ده گریت که ناتوانیت دهسهلاته کانی هه ردوو لا به شتوه یه کی وورد دیاری بکات، چونکه زورکات بابه ت و کیشه ی نوئ هه ن که دهستوری فیدرالی باسی نه کردوو که بخرینه ناو دهسهلاته کانی فیدرالی یان هه ریمه کان، ئه مه ش ده بیته هو ی دروستبوونی ناکوکی له نیوان هه ردوو ئاست له سهر دیاریکردنی ئه وه لایه نه ی که بابه ته که ی ده که ویتته ژیر دهسهلاتی.

دووه م: دهستوری فیدرالی دهسهلاته کانی هه ریمه کان دیاریده کات، ئه وه ی ده میتته وه په یوه سته به دهسهلاتی فیدرالی. ئه م شتوازه به وه ده ناسریت که کارده کات له سهر فراوانکردنی دهسهلاتی فیدرالی، و په یه وکردنی ئه م شتوازه ئه گه ری چون به ره وه دهوله تیکی ساده ی یه گرتوو زیاد ده کات.

سپیه م: دهستوری فیدرالی تهنها دهسهلاته کانی دهوله تی فیدرالی دیاریده کات و هه موو پرسه کانی تر بۆ دهسهلاتی هه ریمه کان یاخود ویلایه ته کان جبه ده تیت. ئه م شتوازه باوترین شتوازه له سیستمه فیدرالییهکان، زوریک له ولاتان پشتیان پینه ستوو وه ک ویلایه ته یه کگرتوو وه کانی ئه مریکا و سوپسرا. سیستمی فیدرالی له پرۆسه ی دابهشکردنی دهسهلاتهکان له نیوان حکومه تی فیدرالی و حکومه تی هه ریمه کان هه ولده دات له لایه ک هوسهنگییه ک دروستبکات له نیوان پاراستنی یه کپارچه یی ولات و به رژه وه ندییه گشتییه کان، له لایه کی دیکه وه پاریزگاری له سهر به خوی هه ریمه کان له

(1) قائد جعفر مکلف الشویلی، توزيع الصلاحيات الدستورية في الدولة الفيدرالية، هاتريك للطباعة والنشر و التوضیح، اربیل، 2023، صص 55-56.

(2) قائد جعفر مکلف الشویلی، نفس المصدر، صص 58-59.

(3) محمد عمر مولود- شورش حسن عمر، مظاهر فشل التجربة الفدرالية في العراق (دراسة تحليلية مقارنة)، مجلة كلية الحقوق، جامعة النهرین، المجلد (24)، العدد (1)، 2022، ص 62.

خوبه پێوه به بریان بۆ به پێوه بردنی کاروباری ناوخۆییان. ئەم هاوسەنگیە گرنگە بۆ دنیابوون له کارایی سیستمی فیدرالی، ههروهها رێگرتنه له کێشه و ناکۆکیه دهستووریهکان له نێوان ئاستهکانی حوکمرانی.

3. دابهشکردنی دهسهلاتهکان له نێوان ئاستهکانی حوکمرانی له سیستمی فیدرالی عێراق

دهستووری عێراق سالی (2005) دووباره بناغی سیاسی و یاسایی ولاتی لهسەر بنه‌مای سیستمی دیموکراسی و فیدرالی و په‌رله‌مانی و فره پیکهاته‌یی دارشت. ئەم دهستووره به پیتی ماده‌کانی (121-110-47) چوارچێوه‌ی دابه‌شکردنی دهسه‌لاته‌کان و میکانیزمه‌ دهستووری و دامه‌زراوه‌یه‌یه‌کانی پاراستنی هاوسه‌نگی دهسه‌لاته‌کانی له نێوان ئاسته‌کانی حوکمرانی له سیستمی فیدرالی عێراق ده‌ستنیشانکرد، له رێگه‌ی دابه‌شکردنی دهسه‌لاته‌کان و سیستمی خوبه‌پێوه‌به‌ری هه‌رئیمه‌کان. هه‌رئیمه‌کان له چوارچێوه‌ی دهستوور دهسه‌لاتی به‌رچاویان هه‌یه، له‌م باره‌وه هه‌رئیمی کوردستان وه‌ک تاکه هه‌رئیم له سیستمه‌که‌دا دهسه‌لاتی ده‌رکردنی یاسا و رێسا، دانانی دهستووری تایه‌ت به‌ خۆی هه‌یه، جگه له هه‌بوونی په‌رله‌مان و حکومه‌ت و دام و ده‌زگا و بوونی رێکخستنی ناوخۆیی و ئاسایش. ئەمانه پیکه‌وه له چوارچێوه‌ی دهستووری به‌رکاردا کارده‌که‌ن بۆ رێگه‌گرتن له کۆبونه‌وه‌ی دهسه‌لات له دهستی تاکیک یان گروپیک له چوارچێوه‌ی گشتی سیستمه‌که‌دا⁽¹⁾. له شێوازی دابه‌شکردنی دهسه‌لاته‌کان دهستووری عێراقی سالی (2005) ئەو شێوازی په‌یوه‌ کردووه که دهسه‌لاته تایه‌ته‌کان بۆ حکومه‌تی فیدرالییه ئەوه‌ی ده‌مینیته‌وه بۆ هه‌رئیمه‌کان ده‌ییت، له‌گه‌ڵ جێگیرکردنی دهسه‌لاته هاوبه‌شه‌کان له نێوان هه‌ردوو ئاستی حوکمرانی⁽²⁾.

سه‌باره‌ت به دهسه‌لاته‌کانی حکومه‌تی فیدرالی، له دوو ماده‌ی دیاریکراو هاتوون، له ماده‌ی (109) گرنگترین دهسه‌لاته‌کانی حکومه‌تی فیدرالی روون ده‌کاته‌وه، که بریتیه له پاراستنی یه‌کپارچه‌یی و سه‌ربه‌خۆیی ولات. ئەمه‌ش له پیناو دروستکردنی هاوسه‌نگی له نێوان په‌رنسییه‌کانی فیدرالییه‌ت، و پاراستنی یه‌کپارچه‌یی نیشتمانی که به‌ ته‌واوی په‌نگی داوه‌ته‌وه له دیاریکردنی سنووری دهسه‌لاته‌کانی نێوان حکومه‌تی فیدرالی و هه‌رئیمه‌کان، و پاراستنی سه‌روه‌ری و دیموکراسی له چوارچێوه‌ی سیستمی فیدرالییدا⁽³⁾. له چوارچێوه‌ی شیکردنه‌وه‌ی دهسه‌لاته تایه‌ته‌کانی حکومه‌تی فیدرالی عێراق دهستوور له چوارچێوه‌ی ماده‌ی (110) دا نۆ ئاست بۆ دهسه‌لاتی فیدرالی دیارده‌کات، ئەم نۆ ئاسته بریتین له دانانی سیاسه‌تی ده‌ره‌وه، نوێنه‌رایه‌تی دیپلۆماسی و دانوستان له‌سەر په‌یماننامه و رێکوه‌تنه نیوده‌وله‌تییه‌کان، سیاسه‌ته‌کانی قه‌رز، و واژووکردن و جێبه‌جێکردنیان. هه‌روه‌ها دانان و دارشتنی سیاسه‌تی ئابووری، بازرگانی، ده‌ره‌کی. دانانی سیاسه‌تی ئاسایشی نیشتمانی، و جێبه‌جێکردنی. دامه‌زراندن و به‌پێوه‌بردنی هێزی چه‌کداری، دا‌ی‌نکردنی پاراستن و دنیایی و ئاسایش و سنووره‌کانی عێراق و به‌رگری لێکردنی. دانانی سیاسه‌تی دارایی و گومرگی و ده‌رکردنی دراو و رێکخستنی سیاسه‌تی بازرگانی، له نێوان هه‌رئیم و پارێزگاکانی عێراق. دانانی بودجه‌ی گشتی ده‌وله‌ت، دامه‌زراندنی بانکی ناوه‌ندی و به‌پێوه‌بردنی، رێکخستنی کاروباری په‌گه‌زنامه و هاو‌لاتی بوون و نیشته‌جێبوون و په‌نابه‌ری سیاسی، و دانانی پرۆژه‌ی بودجه‌ی گشتی و وه‌به‌ره‌یتان، پلاندانانی سیاسه‌ته‌کانی په‌یوه‌ست به‌ سه‌رچاوه‌کانی ئاو له ده‌ره‌وه‌ی عێراق، دنیابوون له

(1) فواز الطیب ، في الطريق الي الاقاليم الانظمة الفيدرالية و اساس تقسيم الثروة، تاريخ النشر 16 يناير 2022، كوردستان 24 <https://www.kurdistan24.net/ar/profile/306637> : تاريخ الزيارة 6 آذار 2025. >
(2) احمد ابراهيم الورتي، النظام الفدرالي بين النظرية والتطبيق، مكتبة التفسير للنشر و الاعلان، اربيل، 2013، ص 71.
(3) ماده‌ی (109)، دهستووری عێراق، سالی 2005.

رژهای هاتنی ناو بوی و دابه شکردنی دادپهروهانهی له ناوخوای عیراق، به پیی یاسا و نه ریته نیوده وله تییه کان. نامارگرتن و سه رژمیتری گشتی دانیشتون، ریخستنی سیاستی شه پوله رادیوییه کان، و پوسته ریخستنی پیوه و پیوانه کان(1).
سه بارهت به دهسه لاتی هه ریمه کان، له مادهی (116) جهخت ده کاته وه له سه ره نه وهی که سیستهمی فیدرالی له عیراق پیکدیته له پایتهخت و هه ریمه کان و پاریزگا و حکومته خوچییه کان(2)، سه بارهت به هه ریمی کوردستان وهک تاکه هه ریمی فیدرالی له مادهی (117)، جهخت ده کاته سه ره نه وهی که نه م دهستوره له کاتی جیبه جیکردنیدا هه ریمی کوردستان، و دهسه لاته هه نوکه بییه کانی وهک هه ریمیکی فیدرالی ده ناسینیت. ههروه ها نه م دهستوره نه وه هه ریمه نویانه ده نا[سینیت، که به پیی حکومتی دادمه زین(3). له مادهی (118)، ریکاره کانی دامه زانندی هه ریمه کان پرونده کاته وه، و نه مه جگه له وهی له مادهی (119) تیشکی خستوته سه ره مافی پاریزگا کان له پیکهتانی هه ریم، به پشت بهستن به نه نجامدانی راپرسی که پیشکه شده کریته به دوو ریگای دیاریکراو. له وانه پیوستی بوونی داواکاری له سه ره سینیه کی نه نامانی هه ره نه نجومه نیک له نه نجومه نه کانی پاریزگا کان که ده یانه ویته هه ریم پیکهتین، ههروه ها بوونی داواکاری له ده یه کی ده نگه ده ره له هه ره پاریزگایه ک له وه پاریزگایانهی که ده یانه ویته هه ریم پیکهتین. له مادهی (120) ناماژه کردوه به وهی هه ره هه ریمیکی دهستوریک تابهت به خوئی دادنه تیت، که پیکهتهی دهسه لاته کانی هه ریم و دهسه لاته کانی و میکانیزمه کانی پیاده کردنی نه وه دهسه لاته دیاریده کات، به مه رجیک له گه ل نه م دهستوره دا نا کوک نه تیت(4). ههروه ها مادهی (121) ماف ده داته هه ریمه کان به پیاده کردنی دهسه لاتی یاسادانان، و جیبه جیکردن و دادوهی، جگه له وهی هه ریمه کان مافی هه مواری جیبه جیکردنی یاسای فیدرالیان هه یه، له حالتهی بوونی دژییه کی یان نا کوکی له نیوان یاسای فیدرالی و یاسای هه ریم سه بارهت به پرسیک که له تابه تمه ندی دهسه لاته کانی فیدرالی نییه. له چوارچیوهی نه م مادده یه دا، جهخت ده کاته سه ره نه وهی که به شیک دادپهروهانه له داهاته فیدرالییه کان بو هه ریمه کان و پاریزگا کان ته رخانده کریته، ته نیا بو نه نجامدانی نه رک و به ره پرسایه تییه کان یان. زیاد له مهش ماف ده دات به هه ریمه کان به کردنه وهی نویسنگه له بالیوزخانه کان، ههروه ها نیرده دیلو ماسییه کان دادمه زین بو به دوا داچوونی کاروباری کولتوری و کومه لایه تی و گه شه پیدان. و حکومتی هه ریم تابه تمه ندی به هه موو نه وهی هه ریم پیوستیه تی ده باره ی به ریوه بردنی، به تابهت دامه زانندی و ریخستنی هیزه کانی ناسایشی ناوخوای هه ریم وهک پولیس و ناسایش و پاسه وانی هه ریم(5).

سه بارهت به دهسه لاته هاوبه شه کان، نه وه دهسه لاته کان که پراکتیزه کردنیان به شیوه یه کی هاوبه شه له نیوان دهسه لاته فیدرالییه کان و دهسه لاتی هه ریمه کاندا به پشت بهستن به هاوکاری له نیوانیان(6) مادهی (114) نه وه دهسه لاته ی دیاریکردوه که له تابه تمه ندی ناستیکی دیاریکراو نییه له سیستهمی فیدرالی عیراق، به لکو به شیوه یه کی هاوبه شه و هاوکاری به ریخستنی نیوان دهسه لاتی فیدرالی و هه ریمه کان ده تیت. گرنگترین دهسه لاته هاوبه شه کان به ریوه بردن و ریخستنی گومرگه کان، دارشتنی سیاستی هاوبه شه په یوه ست به پاراستنی ژینگه، و ریگرتن له پیسبون و به ریوه بردن و دارشتنی سیاستی ته ندروستی، دارشتنی سیاستی سه رچاوه ناوییه ناوخواییه کان و ریخستنیان به شیوه یه ک که

(1) مادهی (110)، دهستوری عیراق، سالی 2005.

(2) مادهی (116)، دهستوری عیراق، سالی 2005.

(3) مادهی (118)، دهستوری عیراق، سالی 2005.

(4) مادهی کانی (116، 117، 118، 119، 120)، دهستوری عیراق، سالی 2005.

(5) مادهی (121)، دهستوری عیراق، سالی 2005.

(6) ماجد نجم عیدان - حسام شکر امین، اشکالیة التجربة الفيدرالية في العراق، مجلة كلية القانون للعلوم القانونية والسياسة، كلية القانون والعلوم السياسية، جامعة كركوك، العدد (16)، 2013، صص 237-242.

دابه شکردنیکی دادپهروهانه یان مسوگه بکات. ههروهه پهره پیدانی سیاستی پهروهده و فیزکردن به هاوکاری نیوان دهسه لاتی فیدرالی و هه ریمه کان ده بیته، جگه له دارشنتی پلانی گشتگیر بو گه شه پیدانی ولات و ناوچه جیاوازه کان⁽¹⁾، هه موو تهو دهسه لاتانه ی له ماده کانی (110-114) نه هاتوون ده که ونه ژیر دهسه لاتی حکومتی هه ریمه کان و پاریزگا نه به ستراوه کان به هه ریم، به پی ماده ی (110) ی دستوو و له کاتی بوونی ناکوکی نیوان حکومتی فیدرالی و هه ریمه کان له سهر دهسه لاته هاوبه شه کان پیشینه ده دریت به یاسای هه ریم و پاریزگا نه به ستراوه کان به هه ریمه وه نه ک یاسای حکومتی فیدرالی⁽²⁾. ته مهش واته دهسه لاته هاوبه شه کان ده که وپته ژیر تایه تمه ندی هه ریمه کان و پاریزگا نه به ستراوه کان به هه ریمه وه، چونکه ده ستوو پیشه نگی داوه به یاسای هه ریم و پاریزگا نه به ستراوه کان به هه ریمه وه له به رامبه ر دهسه لاتی فیدرالی.

ع. میکانیزمی پاراستنی هاوسه نگی دهسه لاته کان له نیوان ئاسته کانی حوکمرانی له سیستمی فیدرالی عیراق

له سیستمی فیدرالی، دابه شکردنی دهسه لاته کان رۆلئیکی گرنگ ده بیته له دیاریکردنی په یوه ندی نیوان یه که فیدرالییه کاند. به لام ته م دابه شکردنه پیوستی به میکانیزمی ده ستووری و دامه زراوه یی هه یه بو پاراستن و گره نتی جیبه جیکردنی له دوخی کرده ییدا. له م رووه وه، دادگای ده ستووری فیدرالی و نه نجومه نی فیدرالی رۆلی سهره کییان پیده دریت بو هینانه دی تهو هاوسه نگییه و ریگریکردن له ده ستووردان و پیشیلکردن له لایه ن هه ردوو ئاستی حوکمرانی له سیستمی فیدرالییدا. بو زیاتر ووردبوونه وه و پیشاندانی ته م پرهنسییه ده ستوورییه له سیستمی فیدرالی عیراقدا، له م باسه دا له ریگه ی دوو ته وه ری سهره کی، شیکاری و شروقه بو پیگه و رۆلی هه ریبه که له دادگای بالی فیدرالی، و نه نجومه نی فیدرالی کراوه، له پاراستنی هاوسه نگی دهسه لاته کان له نیوان ئاسته کانی حوکمرانی له چوارچیوه ی ده ستوو و پراکتیکی و جیبه جیکردندا.

1.4 دادگای بالی فیدرالی عیراق

بوونی ته م دادگایه به یه کیک له تایه تمه ندییه هه ره گرنکه کانی سیستمی فیدرالی داده نریت، چونکه ئامانج لئی ریگه خستنی دهسه لاتی دادوهریه به شیوه یه که سهره ری یاسا بیاریزیت و بالایی ده ستووری فیدرالی له ده وه لتدا مسوگه بکات. ته م دادگایه رۆلئیکی بنه ره تی ده گپرت له چاره سه رکردنی کیشه و ناکوکییه کان، ههروه ها چاودیریکردنی گونجاوی یاساکان له گه ل ده ستوو. به مهش یارمه تیده ره له پاراستنی هاوسه نگی و دنیابوون له جیبه جیکردنی دروستی پرهنسییه فیدرالییه کان. له م ته وه ره دا له ریگه ی سی لقی سهره کییه وه تیشک خراوته سهر شروقه کردنی رۆل و پیگه ی دادگای بالی فیدرالی و کاریگه ری برپاره کانی له سهر پاراستنی هاوسه نگی دهسه لاته کان له سیستمی فیدرالی عیراقدا.

(1) ماده ی (114)، ده ستووری عیراق، 2005.

(2) ماده ی (110)، ده ستووری عیراق، 2005.

٤.١.١. دامه‌زاندن و پیکهاته‌ی دادگای بالای فیدرالی عێراق

له‌ رووی میژووویه‌وه ، عێراق له‌ سه‌ره‌تای دامه‌زاندیه‌وه له‌ سالی (١٩٢١) تا رووخانی رژیمی به‌عس له‌ سالی (٢٠٠٣)، به‌ شیویه‌یه‌کی به‌رچاو که‌موکوری هه‌بوو له‌بوونی دامه‌زراویه‌کی دادوه‌ری ده‌ستووری که‌ به‌ ووردی له‌ ده‌ستووریه‌تی یاسا و سیسته‌مه‌ کارپیکراوه‌کان بکوڵیته‌وه^(١). دوا‌ی به‌رجه‌سته‌کردنی سیسته‌می فیدرالی له‌ عێراقدا، له‌ یاسای به‌رپۆه‌بردنی ده‌وله‌ت بۆ قو‌ناغی گواسته‌وه‌ (٢٠٠٤)، ماده‌ی (٤)، ده‌ق نوسکرا‌بوو که‌ سیسته‌می فه‌رمانه‌روایی له‌ کۆماری عێراق فیدرالی دیموکراتیه‌یه. له‌م چوارچۆیه‌یه‌دا، دامه‌زاندنی دادگای بالای فیدرالی، وه‌ک بناغی دامه‌زراوه‌ی دادوه‌ری فیدرالی، هاته‌ ئاروه‌. ئەم دادگایه‌ چوارچۆیه‌ی گشتیه‌که‌ی رێکخراوه‌، به‌لام و‌رده‌کاریه‌کانی پیکه‌تیا‌ن و کارکردنی بۆ ده‌سه‌لاتی یاسادانا‌ن به‌جیه‌یلدرا^(٢). دواتر رێکخستنی یاسای دادگای بالای فیدرالی به‌ ته‌واوی بنیاتنرا له‌ رێگه‌ی یاسای ژماره‌ی (٣٠) ی سالی (2005). دوا‌یین رێکخستنه‌کانی ئەم دادگایه‌ له‌ چوارچۆیه‌ی ده‌ستووری عێراق له‌ سالی (٢٠٠٥) دا چه‌سپینرا، که‌ بووه‌ بنه‌مای سه‌ره‌کی بۆ پاراستنی په‌رنسیپه‌ ده‌ستووریه‌یه‌کان^(٣).

له‌ رووی پیکهاتن و دامه‌زاندنه‌وه، به‌ گوێه‌ی ده‌قی ده‌ستووری، دادگاکه‌ له‌ سه‌رو‌ک و هه‌شت ته‌ندام پیکدی‌ت، و له‌ لایه‌ن ئەنجومه‌نی سه‌رو‌کایه‌تیه‌وه‌ داده‌مه‌زرین، له‌سه‌ر پێش‌نیاری ئەنجومه‌نی دادوه‌ری بالا، به‌ راوێژ له‌گه‌ڵ ئەنجومه‌نه‌ دادوه‌ریه‌یه‌کانی هه‌رێمه‌کان^(٤). به‌ پێی ئەم ده‌قه، (٢٧) که‌س بۆ سه‌رو‌کایه‌تی و ئەندامی دادگاکه‌ پالیئوران له‌ لایه‌ن ئەنجومه‌نی دادوه‌ری بالاوه، به‌ راوێژ له‌گه‌ڵ ئەنجومه‌نی دادوه‌ری هه‌رێمی کوردستان^(٥). دوا‌ی پرۆسه‌یه‌کی ووردی‌ینی، سه‌رو‌ک و ئەندامانی دادگاکه‌ له‌ نیو‌و و پالیئوراوانه‌ هه‌لبژێردان، و به‌ فه‌رمانی کۆماری ژماره‌ (٣٩٨) له‌ (٢٠٠٥-٣-٣٠) دامه‌زران. دوا‌ی هه‌لبژاردنی ئەنجومه‌نی نیشتمانی و پیکهاته‌ی حکومه‌ت، سه‌رو‌ک و ئەندامانی دادگای بالای فیدرالی، دووباره‌ به‌ فه‌رمانی کۆماری ژماره‌ (٢) له‌ (٢٠٠٥-٦-١) دامه‌زرێندرا‌یه‌وه. ئەم میکانیزمه‌ی دامه‌زاندن، سه‌ره‌رای دلیابوون له‌ شاره‌زایی یاسایی، پرسپاری سه‌باره‌ت به‌ سه‌ربه‌خۆیی دادگاکه‌ و کاریگه‌ریه‌یه‌ سیاسیه‌یه‌کان له‌سه‌ر بپارێه‌کانی دروست ده‌کات، به‌ تایه‌ت له‌ کاتیکدا که‌ ئەندامه‌کانی له‌ لایه‌ن ده‌سه‌لاتی جێبه‌جێکردنه‌وه‌ داده‌مه‌زرین^(٦). له‌ رووی ده‌سه‌لات و ئه‌رکه‌کانی دادگای فیدرالی ، ده‌ستووری عێراق سالی (٢٠٠٥) به‌ شیویه‌یه‌کی راسته‌وخۆ باس له‌ دامه‌زاندنی دادگاکه‌ ده‌کات و پیکهاته‌که‌ی دیاریده‌کات. ماده‌ی (٩٢) ئامازه‌ به‌وه‌ ده‌کات که‌ دادگاکه‌ ده‌سته‌یه‌کی دادوه‌ری سه‌ربه‌خۆیه‌ له‌ رووی دارایی و کارگێریه‌وه، پیکهاته‌که‌ی له‌ ژماره‌یه‌ک دادوه‌ر و شاره‌زای ئایینی ئیسلامی و یاساناسان پیکدی‌ت. ماده‌ی (٩٣) ده‌سه‌لات و ئه‌رکه‌ سه‌ره‌کیه‌یه‌کانی دادگاکه‌ روون ده‌کاته‌وه‌ له‌ رووی ده‌ستووری بوونی یاساکان و چاره‌سه‌رکردنی ناکوکیه‌یه‌کان. ماده‌ی (٩٤) جه‌خت ده‌کاته‌وه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ بپارێه‌کانی دادگای ده‌ستووری فیدرالی کۆتایی و پابه‌ندکهرن بۆ هه‌موو

(1) کوردستان سالم سعید، اشکالیة توزیع الاختصاصات بین السلطات الاتحادية وسلطات اقليم کوردستان (دراسة تحليلية)، مجلة جامعة التنمية البشرية، جامعة التنمية البشرية، المجلد (3)، العدد (4)، 2017 ص 41.
(2) ماده‌ی (٤) ، یاسای به‌رپۆه‌بردنی ده‌وله‌تی عێراق بۆ قو‌ناغی گواسته‌وه‌، ٢٠٠٤.
(3) شهاب احمد عبدالله ، دور المحكمة الاتحادية العليا في العراق في تعزيز مبدأ الفصل بين السلطات، مجلة العلوم القانونية، كلية القانون، جامعة بغداد، العدد (2)، 2018، ص 401.
(4) کاروان اورحمان اسماعیل، التنظيم الدستوري لصلاحيات الاقاليم في الدولة الفدرالية (دراسة مقارنة)، مجلة جامعة التنمية البشرية، المجلد (3)، العدد (2)، 2017، ص 222.
(5) یاسای ژماره‌ (٣٠)، دامه‌زاندنی دادگای بالای فیدرالی عێراق، ٢٠٠٥.
(6) محمد عمر مولود ، مصدر السابق، ص 526.

نهبهستراوهكان به ههريمهكان و شارهوانيهكان و دهسته خوچيهكاندا دروست دهبن، نهمهش به يهكيك له پايه سههركيهكانى كاري دادگاي بالاي فيدرالى دادهنريت⁽¹⁾. ليتهدا رولي دادگاي بالاي فيدرالى ناييت تهنا له چارهسهركردنى كيشه روكهشيهكاندا كورت بكرتتهوه، بهلكو دهبيت كارابكرت به ناراستهكردنى مسوگهركردنى جيبهجيكردى مادده دهستورويه پهكخراوهكانيش⁽²⁾، كه ماددهى (140) يهكيكه لهو ماددانه، بههوى كاريگهري راستهوخوى لهسههركردنى مادده هاوسهنگى سياسى كارگيري له ولاتدا. لهه چوارچيوهيهدا، ماددهى (140) دهستوروى عيراق وهك يهكيك له مادده بنههريتهكان دههدهكهويت، كه سروشتى مملاني فيدرالى له عيراقدا رهنگ پيددهداتهوه، نهك تهنا له نيوان ههريمي كوردستان و دهسهلاتى فيدراليدا، بهلكو له ناوچه كيشه لهسههركانى نيوان پاريزگانى نهينهوا، دياله، كهركوك و سهلاحهدينيشدا⁽³⁾. ليتهدا جيبهجي نهكردنى نهم ماددهيه دهههري شيواوى هاوسهنگيه، له نيوان ناستهكانى حوكمرانى له سيستهمى فيدرالى عيراقدا، ههروهها تامازهيه بو نهبوونى ميكانيزميكي فيدرالى كاريگهري، كه چارهسهركردنى نهم جوره ناكوكى و نالوزيه به شيويهكى دهستوروى له نهستو بگريت⁽⁴⁾. بويه سههراي تهوهى دادگاي بالاي فيدرالى عيراق به يهكيك له ديارترين نامرازه دهستورويهكان بو يهكلايكردنهوهى ناكوكيهكانى نيوان حوكمهتى فيدرالى و ناستهكانى ترى حوكمرانى له سيستهمى فيدرالى عيراقدا دادهنريت، بهلام سروشتى كارهكهى و كاريگهري هيزه سياسيهكان لهسهري، پينگه دادگاكه و رادهى سههريهخويهكهى خستونه ژير پرسيار⁽⁵⁾. لهه سونهگهوه، دهستوروى عيراق له ماددهى (92) دا جهخت لهسههريهخوي دادگاكه دهكاتهوه. بهلام له دوكى كردهييدا، فشار و كاريگهري سياسى ناشكرا بهرچاو دهكهويت لهسههري بهشيك له بريارهكانى دادگاي بالاي فيدرالى. به تايهت نهو بريارانهى پهيوهستن به دابهشكردنى دهسهلاتهكان و پهيوهنديهكانى نيوان دهسهلاتى فيدرالى و ههريمهكان، كه تيدا بهشيك لهو بريارانهى داگاكه دهخرينه نيوان قالى پالپشتيكار بو دهسهلاتى فيدرالى له بهرامبهه ناستهكانى ترى حوكمرانى، نهك وهك پاريزهريكي يتلايهنى هاوسهنگى دهستوروى. نهم تپروانينه، به تايهت له لايهه ههريمي كوردستانهوه، پرسيارى راستهقينهى لهسههري فيدراليزم له عيراق و رولي دادگاكه وهك ميكانيزميكي پاراستنى هاوسهنگى دروستكرد.

4.1.3. بريارهكانى دادگاي فيدرالى و كاريگهري لهسههري ناستهكانى حوكمرانى

دادگاي بالاي فيدرالى، سههراي نهو دهسهلات و پينگه گرنگهكى كه ههيهتى له سيستهمى فيدرالى عيراقدا، بهلام شهريههتى دادگاكه هههميشه جيگهكى مشتومر، ههلوهسته كردن و پرسيار بووه. يهكيك له خاله سههركيهكانى نهو

(1) غنى زغير عطية الخاقاني-سرى فؤاد محمد رضا، اختصاصات المحكمة الاتحادية العليا واجراءات اقامة الدعوى امامها، مجلة المعهد، العدد(10)، 2023، ص133.

(2) علي عباس عبيد، القضايا العالقة بين الحكومة الاتحادية والاقليم كردستان (الحلول الدستورية والقانونية)، مجلة العلوم السياسية، العدد(61)، 2021، ص429.

(3) Nazar Janabi, Kirkuks Article 140:Expired Or Not,The Washington Institute for Near East Policy,30 Jan.2025, (<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/kirkuks-article-140-expired-or-not>) , Accessed At 30 July.2025.

(4) Elizabeth Ferris and Kimberly Stoltz,The Future Of Kirkuk:The Referendum And Its Potential Impact On Displacement, Wshington, Dc: Brookings Institution ,Uneversity Of Bern,2008,PP3-4.

(5) عمر ماجد ابراهيم الهزاع، قرارات المحكمة الاتحادية العليا بين الجوانب القانونية والاعتبارات السياسية، مجلة المعهد، العدد(8)، 2022، صص423-424.

مشتومره، نهبوونی یاسایهکی تایهته به دادگاکه⁽¹⁾، وهک ئهوهی له ماددهی (92)ی دهستوری سالی (2000) دا ئاماژهی پیکراوه. ئهه ماددهیه ئههجوهمهنی نوینهرانی پاسپاردوهه که یاسایهک بو دیاریکردنی پیکهاته و دهسهلاتهکانی دادگاکه دهریکات، بهلام ئههه هرگیز جیههچینهکراوه⁽²⁾. له ئههجامدا، دادگاکه بهردهوامه له کارکردن به پیتی یاسای ژماره (20)ی سالی (2000)، که ئهههه دهستوریوونی خودی دادگاکهی خستوته ژیر پرسپارهوه. جگه له پرسه شهعهیهتی یاسایی، دادگای بالای فیدرالی به شیوهیهکی بهردهوام پوو بهرووی پهخه دهیهتهوه سهبارته به پۆلی له پرسههی سیاسی و لایهنگیری مهزههه بی. ئهه لایهه بهشیکی دهگهپهتهوه بو پرسههی دیاریکردنی دادوههکان، که بووهته گۆرهپانیکه کیهیکهتی توند له تیوان لایههه سیاسییهکان و پیکهاته مهزههه بی و تاییفیههکان بو بهدهستهتیانی هاوسهنگی و کوئترپۆل. لهگهه له وههشدا، دادگاکه به شیوهیهکی بهرچاو دهستوهردانی له قهیرانه سیاسییهکاندا کردوه، به تایهتهی ئهه پرسه ئالۆزانهی که له کاتی دواهی ههلبژاردنهکان و له کاتی پیکهتیانی حکومهتدا سهرههلهدهه، ئهههه وایکردوهه پۆلی دادگاکه له چوارچیههی دهسهلاتی دادوهه تیبهپهپهتیته⁽³⁾.

له دیارترین نمونهی ئهه دهستوهردانه سیاسییهی، برپارهکی بوو سهبارته به ههلبژاردنهکانی پههلهمانی عیراق له سالی (2010)، له کاتیکدا به پیتی ماددهی (76)ی دهستوری عیراق سهروک کوامار سهروکی گهورهترین کوتلهی پههلهمانی رادهسپهتیته به پیکهتیانی حکومهت⁽⁴⁾، دادگا دهستوهردانی کرد له لیکدانهوهی چههکی گهورهترین کوتلهی پههلهمانی، لیرههه چههکی گهورهترین کوتلهی بهوه لیکدایهوه که ئهه کوتلهیه دهپهته که دواهی ههلبژاردنهکان له یهکهه دانیهتی پههلهمان له ریکههی پیکهتیانی هاوپهیمانییهتی زۆرترین ژمارههی کورسی به دهستههپهتیته. له کاتیکدا دهستور دیاری نهکردوهه که گهورهترین کوتلهی پههلهمانی کاتی دهرچوونی ئههجامی ههلبژاردنهکانه یاخود دواهی پیکهتیانی گهورهترین کوتلهی ناو پههلهمانه⁽⁵⁾.

دهرکردنی ئهه برپاره خالیکی گرنگی پشهاندانی کاریکههی سیاسی بوو لهسهه برپارهکانی ئهه دادگابه، چونکه کاریکههی راستهوخوی لهسهه دووباره پیکهتیانهوهی دهسهلاتی جیههچیکردن ههبوو، که ئهههه ئاماژهیهکی روونی دهستوهردانی دادگاکه بوو له پیکهاتهی مملاتی سیاسی عیراقدا. ههروههه ئهه تیرهوانینه بههتیزتر دهپهته بههوی ئهه راستیهی که میکانیزمی پیکهتیانی دادگاکه له ژیر پهچاوکردنی سازانه له تیوان هیزه سیاسییهکاندا، که ئهههه بهههه بیلایهنی دادوههی لاواز دهکات، دادگاکه دهکاته ئامرازیکی ناراستهوخو له بهرپوهبردنی هاوسهنگیه سیاسییهکاندا، له بری ئهوهی لایهنتیکی

(1)Assessing The Iraqi Constitution Impact On State And Society,International IDEA,December 2022,

(<https://constitutionnet.org/sites/default/files/2023-05/2022.12%20-%20Assessing%20performance%20of%20Iraq%27s%20Constitution%20%28English%29.pdf>): Accessed At 30.June 2025.

(2) ماددهی (92)، دهستوری عیراق، سالی 2000.

(3) سیلین اويسال، فهم قرارات المحكمة الاتحادية العليا المسيسه في العراق، معهد واشنطن لسياسات الادنى، 4 كانون الاول 2023، <https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/fhm-qarat-almhkt-alathadyt-allya>،

almsyst-fy-alaq): تاريخ الزيارة 29 تموز 2025.

(4) ماددهی (76)، دهستوری عیراق، سالی 2000.

(5) اسعد كاظم شبيب، الاثر السياسي لتفسيرات المحكمة الاتحادية العليا في العراق، مركز المستقبل للدراسات الاستراتيجية، 21 شباط 2022، <https://mcsr.net/locals/731> (تاريخ الزيارة 28 تموز 2025).

دارایی لیکهوتوه⁽¹⁾. ههروهه له (2024/2/21) دادگا بالای فیدرالی بپاریکی تری دهکرد به کهمکردنهوهی ژمارهی کورسیهکانی پهپلهمانی کوردستان بۆ (100) کورسی پاش پهتکردنهوهی (11) کورسی کۆتاکان . ئەم بپارێه کاریگهری راستهوخۆی لهسەر پڕۆسهی سیاسی و دیموکراسی له ههریمی کوردستاندا دروستکرد. کهمکردنهوهی کورسیهکان و پهتکردنهوهی کورسی کۆتاکان، پرساری لهسەر مافی نوینهرایهتی پیکهاتهکان و مافهکانی کهمینهکان له ههریما دروستکرد. ئەمەش وهک دهستوهرداتیکی له کاروباری ناوخبی ههریم خوینیشاندا و جگه لهوهی پپچهوانهی پرهنسیهکانی فیدرالیزمه که پنبوسته ریز له تاییهتهدندی و دهسهلاتی یهکه پیکهتهرهکانی سیستهمهکه بگيریت⁽²⁾.

لیرهده دهتوانریت ئەوه بگوتریت که دهرنهکردنی یاسا بنچینهیهکانی وهک یاسای نهوت و گاز و یاسای ئەنجومهنی فیدرالی وایکردوه که هیچ میکانیزمیکی دامهزراوهی بۆ چارهسهرکردنی کیشهکان بوونی نهیت. له نهبوونی ئەم یاسایانهدا، پهیوهندیهکانی نیوان حکومهتی فیدرالی و ههریمی کوردستان له سهر بنهمای هیز و مملانی سیاسی بهرپوهدهچیت، نهک یاسا و هاوبهشییهتی دهستووری. ئەم دۆخه ناسهقامگیریهکی بهردهوامی سیاسی و ئابووری لیکهوتوهه و متمانهی نیوان لایهنهکانی کهمکردهوه⁽³⁾، که ئەمەش به تهواوی پپچهوانهی بنهمانی دیموکراسی تهوافقیه (Consociational Democracy)، که عیپاق ههولێ داوه دواي پووحنی رژیمی بهعس جینهجی بکات. دیموکراسی تهوافقی، وهک مۆدیلێکی حوکمرانی له کۆمهلگا فره پیکهاتهکان پشت به چوار بنهمای سهرهکی دهبهستیت⁽⁴⁾؛ حوکمرانی هاوپهیمانی گهوره، مافی فیتوی هاوبهش، نوینهرایهتی ریزهیی، سهربهخۆی کولتووری. له عیپاقدا، دادگای بالای فیدرالی وهک یهکێک له بنهما گرنگهکانی پارگرتنی هاوسهنگی دهسهلاتهکان له چوارچێوهی دهستوردا دادهنریت، بهلام زورجار ئەم دادگایه پووبهرووی پرس و دۆزی ئالۆز دهیتتهوه که مشتومری سیاسی و یاسایی زور ههلهگرتیت، چونکه زۆربهی بپارێهکانی به پپی دهستور پنبوسته وهک ئامرازیک بیت بۆ ریکه گرتن له دهستوهردانی ئاستهکانی حوکمرانی له دهسهلاتی یهکتر، بهلام له حالهتی عیپاقدا بپارێهکانی دادگای فیدرالی له لایه ن ئاستهکانی تری حوکمرانی وهک ههریمی کوردستان به لایهنگیری ئاستی فیدرالی خویندنهوهی بۆ کراوه، نهک وهک هۆکاری پاراستنی هاوسهنگی دهسهلاتهکان. ئەمەش به شیوهیهکی راستهوخۆ کاریگهری لهسەر بنهمای حوکمرانی هاوپهیمانییهتی گهوره و سهربهخۆی کولتووری له دیموکراسی تهوافقیدا دهیت. چونکه متمانهی نیوان پیکهاتهکان کهمدهکاتهوه و ههستی پهراویز خستن دروست دهکات بۆ یهکه فیدرالییهکان⁽⁵⁾. له سۆنگهی ئەوهی خرایهروو، دادگای بالای فیدرالی له عیپاقدا وهک پایهکی دهستووری سهرهکی بۆ پاراستنی هاوسهنگی

(1) بلال وهاب ، نقطة التحول في النزاع حول الطاقة بين العراق وحكومة اقليم الكردستان، معهد واشنطن للدراسات

الشرق، (<https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/nqtt-althwl-fy-alnza-hwl-altaqt-byn-alraq>).

(whkwmt-aqlym-krdstan) : تاريخ الزيارة 24 تموز 2025.

(2) المحكمة الاتحادية تصدر قرارا بعدم دستورية بعض من مواد قانون انتخاب برلمان كردستان العراق، 21 شباط 2024،

<https://shafaq.com/ar/%D8%B3%DB%8C%D8%A7%D8%B3%D8%A9/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A>

تاريخ الزيارة 28 تموز 2025.

(3) مستقبل العراق بين الحكومة الاتحادية والحكومة اقليم الكردستان العراق، مركز الفرات للتنمية والدراسات

الاستراتيجية، 30 ايلول 2025 (<https://www.fcdrs.com/politics>) تاريخ الزيارة 24 تموز 2025 .

(4) خاموش عمر عبدالله، اثر قرارات المحكمة الاتحادية العليا في الواقع السياسي العراقي، مركز الشرق الابحاث

الاستراتيجية، 28 يونيو 2022، (<https://research.sharqforum.org>) : تاريخ الزيارة 28 تموز 2025.

(5) نهبان سالم مزرق ابو جاموس، الديمقراطية التوافقية والانعكاساتها على ادارة التنوع الاثني، مجلة الاكاديمية العربية

في الدانمارك، العدد(24)، 2020، صص 7-8.

دهسه لاته كان له سيستمى فيدراليدا دهرده كه وئيت. به مهرجيك ته ركه كانى له دهره وهى فشاره سياسيه كان ته نجام بدات، ريبازيكى دادوهرى سه ربه خو بگريته بهر له چوارچيوه بانه ماكانى ده ستور مافى هه موو لايه نه كان بپاريژيت.

٢.٤. ته نجومه نى فيدرالى

يه كيك له تايه تمه ندييه كانى سيستمى فيدرالى ته وهيه كه دهسه لاتي ياسادانانى فيدرالى له دوو ته نجومه نى بيكدت، ته وانيش يه كه م ته نجومه نى نوينه ران، دووهم ته نجومه نى فيدرالى. ته م دوو ته نجومه نه بهر پرسن له دانانى ياسا بو هه موو ده ولته فيدرالى، له ريگه ي ته م دوو ته نجومه نه ئاسته كانى حوكمرانى دهنگ و نوينه رايه تيبان هه يه له ناوه ندى دهسه لاتي فيدراليدا. ته م دامه زراويه ريخستينى ياساي پيشكه شه كات تيبدا يه كه بيكه تينه ره كانى سيستمى فيدرالى ده توانن به شيويه كى يه كسان به شداربن له پرؤسه ي بپاردان. ههروه ها له گرنگترين دهسه لاتي ته نجومه نى فيدرالى بريتيه له تواناي راگرتنى ياساكان به تايهت ته گهر پرؤزه ياسايه ك پيشيلى بهرزه وه ندى و تايه تمه ندييه كانى هه ريتمه كان بكات. له م ته وه ره دا له ريگه ي دوو لقى سه ره كى ته نجومه نى فيدرالى له عيراق شروقه كراوه، له لقى يه كه م باس له بيكهاته و دامه زراندى ته نجومه نه كه كراوه، له لقى دووهم باس له كاريگه رى دانمه زراندى ته م ته نجومه نه كراوه له سيستمى فيدرالى عيراقدا.

١.٢.٤. بيكهاته و دامه زراندى ته نجومه نى فيدرالى

به گه رانه وه بو ده ستوره فيدراليه جياوازه كان، ته وه به ديارده كه وئيت كه ته نجومه نى فيدرالى بو گره نتي كردنى ماف و پاراستنى سهروه رى و بهرزه وه ندى هه ريتمه كان، دوو جور دهسه لاتي پياده ده كهن، ته وانيش، يه كه م دهسه لاته هاوبه شه كان كه له سه ر بنه ماي يه كسانى به هاوبه شى له گه ل ته نجومه نى نوينه ران جيبه جيده كريت، له م حاله ته دا نوينه رانى هه ريتمه كان به شدارى ده كهن له ده ركردنى ته و ياسا فيدراليه يانه ي كه به رامبه ر به دهسه لاته كانيان و هاو لاتيانيان جيبه جيده كرين. دووهميان ته نجومه نى فيدرالى كو م لتيك دهسه لاتي سه ربه خو ي هه يه كه به شيويه كى يه كلايه نه و به بى پيوستى به هاوبه شى له گه ل ته نجومه نى نوينه ران پياده يان ده كات. فه لسه فه ي سه ره كى و بنچينه يي ته م تايه تمه ندييه يه كلايه نييه بريتيه له پاراستنى خو به رپوه به رى و خودموختارى هه ريتمه كان له به رامبه ر هه ر ده ستوره داتيكي ئاستى فيدرالى⁽¹⁾. ته و دهسه لاته نه گرنگ بو ته و پرسانه ي كه په يوه ستن به ريخستنى بابه ته ستراتيجيه كانى په يوه ست به هه ريتمه كان، ده كريت به جورتيك ته گهر ته و ميكانيزمه نه بيت ته وه هه ريتمه كان هيج ريگايه كى ته وتويان نا بيت بو كاريگه رى دانان له سه ر پرؤسه ي بپاردان و ريخستنى پرسه هه ستياره په يوه نديداره كانيان⁽²⁾. ته م ته نجومه نه يارمه تيده ره له چاو دي ريكردى ته و هه ولانه ي كه دهسه لاتي به ته نيا له ده ستى دهسه لاتي فيدرالى كو بگريته وه و ده توانيت ريگرى بكات له

(1) Mustafa Hamza Mustafa, Can The Federation Council Help Address Iraq s Ongoing State Crisis, Chatham House, 13 March. 2025, (<https://www.iraq-businessnews.com/tag/constitution/>) : Accessed At 30 June. 2025.

(2) Kamal Chomani, Iraq s Missing Federation Council, The Tahrir Institute For Middle East Policy, 8 November. 2018 (<https://timep.org/2018/11/08/iraqs-missing-federation-council/>) : Accessed At 30 June. 2025.

دهستوهردانی ناره‌وای دهسه‌لاتی فیدرالی بۆ سه‌ر مافه‌کانی هه‌ریمه‌کان که له دهستووری فیدرالیدا دیاریکراون⁽¹⁾. به پێی چوارچۆپی دهستووری فیدرالی ئەو بوارانەی که ده‌که‌ونه ژێر دهسه‌لاتی تاییه‌تی هه‌ریمه‌کان، هه‌ر هه‌ریمیک له رێگه‌ی ئەنجومه‌نی فیدرالی خاوه‌نی مافی ده‌نگدان و نوێنه‌رایه‌تیکردنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی ده‌بیت له ناوه‌ندی بپارێدانی فیدرالی، ئەم میکانیزمه‌ دهستووریه‌ گه‌هنتی ئەوه ده‌کات که دیدگای هه‌ریمه‌کان به شێوه‌ی سیسته‌ماتیک ره‌چاو بکړین له پرۆسه‌ی دروستکردنی بپاره‌ ستراتیژی و نیشتمانییه‌کان، له لایه‌کی تریشه‌وه ئەم ئەنجومه‌نه وه‌ک میکانیزمیکی چاودێری کارا هه‌له‌سه‌تیت به‌ به‌دواداچوونی دژ به‌ ره‌وتی به‌هێزکردنی کۆکردنه‌وه‌ی دهسه‌لات بۆ ئاستی فیدرالی.

به واتایه‌کی تر، ئەنجومه‌نی فیدرالی دامه‌زراوه‌یه‌کی دهستووری سه‌ره‌کیه‌ بۆ به‌رگریکردن له دهسه‌لات و تاییه‌تمه‌ندی هه‌ریمه‌کان له به‌رامبه‌ر هه‌ر پێشیلکارییه‌کی نادهستووری و نادا‌په‌روه‌رانه‌ی دهسه‌لاته‌ فیدرالییه‌کان. ئەم رۆله‌ گه‌رنکه له دهستووری فیدرالیدا جه‌ختی له‌سه‌ر کراوه‌ته‌وه که به‌رپه‌رینه‌ی سیسته‌می هاوسه‌نگی دهسه‌لاته له نێوان ئاسته‌کانی حوکمرانی، له نێو کۆمه‌لیک تاییه‌تمه‌ندی و دهسه‌لاتی گه‌رنگی ئەم ئەنجومه‌نه ئەوه‌یه که به‌کێک له کارامه‌ترین ئامرازه‌کانی بریتیه‌ له مافی فیتۆکردنی ئەو یاسایانه‌ی که پێشیلی سنووری دهسه‌لات و به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی هه‌ریمه‌کان ده‌کات، ئەم میکانیزمه به تاییه‌تی له‌و باروودخانه‌دا کارایی هه‌یه که پرۆژه یاسایه‌ک هه‌ول بدات سنووری دهسه‌لاته دهستووریه‌کانی هه‌ریمه‌کان تپه‌ریتیت⁽²⁾.

له عێراقدا سه‌ره‌رای گه‌رنگی بوونی ئەنجومه‌نی فیدرالی که تا ئیستا دانه‌مه‌زراوه، له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا کاتیک دهستووری عێراقی ساڵی (2005) هه‌له‌سه‌نگینریت سه‌باره‌ت به‌ پێگه‌ی ئەو ئەنجومه‌نه ده‌رده‌که‌وت که گه‌رنگی پێویست به‌ رۆلی ئەنجومه‌نی فیدرالی نه‌دراوه، سه‌ره‌رای ئەوه‌ی له دهستووره‌که ماده‌ی (48) ی به‌شی یه‌که‌می ده‌روازه‌ی سییه‌م تاییه‌ت به‌ دهسه‌لاته‌کانی فیدرالی ئاماره‌ کراوه به‌وه‌ی که پێکهاته‌ی دووانه‌ی دهسه‌لاتی یاسادانانی فیدرالی له ئەنجومه‌نی نوێنه‌ران و ئەنجومه‌نی فیدرالی پێکدێت. به‌لام ده‌بینین که یاسادانه‌ زۆربه‌ی ورده‌کارییه‌کانی ته‌رخانه‌کردووه بۆ روونکردنه‌وه‌ی پێکهاته‌ و ته‌رکه‌کانی ئەنجومه‌نی نوێنه‌ران، له به‌رامبه‌ردا ، سه‌باره‌ت به ئەنجومه‌نی فیدرالی ته‌نها ماده‌ی (60) ته‌رخانه‌کراوه، ئەم ماده‌یه‌ش به‌ شێوه‌یه‌کی کورت و گه‌شتی باس له دامه‌زراندنی ئەنجومه‌نی یاسادانان ده‌کات به‌ ناوی ئەنجومه‌نی فیدرالی که نوێنه‌رانی هه‌ریمه‌کان و پارێزگاکانی ده‌ره‌وه‌ی هه‌ریمه‌کان له خۆده‌گریت. رێکخستنی پێکهاته‌ و مه‌رجه‌کانی ئەندامیتتی و دهسه‌لاته‌کانی و هه‌موو ئەوه‌ی په‌یوه‌ندی پێوه هه‌یه به‌ یاسایه‌ک ده‌رده‌چیت که به‌ زۆرینه‌ی دوو له‌سه‌ر سێ ئەندامانی ئەنجومه‌نی نوێنه‌ران په‌سه‌ند ده‌کړیت⁽³⁾.

ئەنجومه‌نی فیدرالی عێراق چه‌ندین به‌ربه‌ست و ئاسته‌نگی یاسایی و دهستووری هه‌یه، وه‌ک ئەوه‌ی دامه‌زراندنی ئەم ئەنجومه‌نه پێکهاته‌ و شێوازی ئەندامیتتی سپێردراوه به ئەنجومه‌نی نوێنه‌ران. جگه له‌وه‌ی له‌م ئەنجومه‌نه نوێنه‌رایه‌تی کردنی پارێزگاکان به‌ هاوشێوه‌ی نوێنه‌رایه‌تی هه‌ریمه‌کان دانراوه، که ئەمه‌ پێچه‌وانه‌ی بنه‌مای فیدرالییه‌. له‌ نمونه‌ی ئەم حاله‌ته‌ که له ماده‌ی (60) هاتوو له سیسته‌مه فیدرالییه‌کانی جیهاندا بوونی نییه، له‌به‌ر ئەوه‌ی ئەم ئەنجومه‌نه تاییه‌تمه‌نده به هه‌ریمه‌کان وه‌ک له ئەلمانیا ئەم ئەنجومه‌نه بوونی هه‌یه به‌ ناوی (Bundsrat) له هندستان به‌ ناوی (Council Of States). به‌شداریکردنی پارێزگاکان له‌م ئەنجومه‌نه تیکه‌لاویه‌ له نێوان ناواهندی کارگێری و ناواهندی

⁽¹⁾ ماجد نجم عیدان - حسام شکر امین ، مصدر السابق، ص 247-249.

⁽²⁾ Azad Waladbagi, The Importance And Challenges Of Establishing The Federation Council In Iraq, Nishtyman Strategy Institute, (N.d), (<https://nishtmans.com/blog/federation-council-establishment>) :Accessed At 30 June.2025.

⁽³⁾ عارف خیری عارف یونس، مصدر السابق، ص 39.

سياسي، پاريزگانكاساى تايهت به ناناوهندي كارگيري دهيانگرتهوه و يهكهي كارگيري له چوارچيوه كومهليك دهسلاط و نهر كه بويان دياردهكرپت، بهلام هرهمهكان يهكهي سياسين ناييت هاوشيوه پاريزگان بكرين لهو نهنجومه⁽¹⁾. به پي بنه ماي ياساى دهستورى له سيستمه فيدرالييه باوهكاندا ريگه به يهكه كارگيرييهكان نادرپت روليان له دهربريني سهروهري و ئيرادهي دهولت ههبيت، بويه پيوستي دهكرد ياسادانهري دهستورى عيراق نهنجومه نيكي ياساداناني فيدرالي دامه زرينيت له سهر بنه ماي هاوسهنگي و يهكساني نوينه رايه تيكردني هرهمهكان بيت⁽²⁾. له گرنگترين دهسلاطهكاني نهنجومهني فيدرالي بريتيه له دلنيابوون له دابهشكردي دادپهروهرايه دهسلاط و سهراوهكان له نيوان يهكه فيدرالييهكاندا، جگه لهوهي مافي پيداچوونهوه و ههمواركردي ياسا پيشنياركاراوهكاني ههيه و دهواتيت ياساى نوئي پيشنيار بكات، جگه له ريگيركردي له زالبووني زورينه يه پرلهماني، كه همهش بو بههيزكردي بنهكاني فيدرالييه⁽³⁾. ههروهها نهو نهنجومه به شداري دهكات له داناني ياساكان له گهل نهنجومهني نوينه ران بو دلنيابوون له دابهشكردي دادپهروهرايه دهسلاط و سامان و پيداچوونهوه و ههمواركردي ياسا پيشنياركاراوهكان، و پيشنياركردي پروژهي ياساى نوئي، همه جگه لهوهي به شداري دهكات له ههلبزاردني سهروك كوومار و دامه زراندي كاربه دهسته بالاکان⁽⁴⁾. ههروهها به شداري دهكات له ههموو دهسلاطهكاني به خشاو به نهنجومهني نوينه ران. بويه نهنجومهني فيدرالي به نامرازيكي گرنگي نوينه رايه تيكردني هرهمهكان و پاريزگانكاساى دادنهري، به جورپك به شداري دهكات له هينانهدي هاوسهنگي له نيوان دهسلاط يهكه فيدرالييهكان، و رولتيكي گرنگي دهبيت له بههيزكردي ناناوهندي كارگيري و سياسى له ولاتا.

٢.٢.٤. كارپگهري دامه زراندي نهنجومهني فيدرالي له سيستمه فيدرالي عيراق

له چوارچيوه سيستمه فيدرالي عيراقدا، پرسى دامه زراندي نهنجومهني فيدرالي تيدا كيشه يهكي ئالوزه، بهو پيهي پروژهي ياساى دامه زراندي نهنجومهني فيدرالي كه هيشتا له لايه ههموو لايه نه سياسيه كانهوه پهسند نهكراوه، دهسلاطتيكي سنوردار ده به خشيته نهو نهنجومه نه له به شداريكردي نهر كه پرلهمانيه كاندا⁽⁵⁾. چونكه له سالي (٢٠١٤) رهشوو سي پروژه ياساى نهنجومهني فيدرالي بو خويندنهوهي يهكه مر له نهنجومهني نوينه ران خرايه روو⁽⁶⁾، و له كاتي ووردبوونهوه له رهشوو سهكه، چه ندين تيبيني گرنگ تووماركران كه په يوه نديان به پيكهاته و كاركردي نهنجومه نهكه وه ههبوو. له گرنگترين نهو تيبينيه به ستنهوهي ياساى ههلبزاردني نهنجومهني فيدرالي بوو به ياساى ههلبزاردني نهنجومهني

(1) محمد عمر مولود، مصدر السابق، ص 520.

(2) ازهار هاشم احمد، مصدر السابق، ص 209.

(3) اهمية قانون مجلس الاتحاد، مؤسسة دره و الاعلامية مالبا، 27 شباط. 2025،

(4) ماددهكاني (١٠٩-١١٠)، دهستورى عيراق، ٢٠٠٥.

(5) Neil.J.Kritz and J Alexander Their, Constitutional Refrorm In Iraq: Improving Prospects Political Decisiond Needed, United States Institute If Peace, 1 September.2017,

([https://www.usip.org/sites/default/files/resources/Kritz_AI-](https://www.usip.org/sites/default/files/resources/Kritz_AI-Sarraf_Thier_PB_Constituional%20Reform%20in%20Iraq.pdf)

[Sarraf_Thier_PB_Constituional%20Reform%20in%20Iraq.pdf](https://www.usip.org/sites/default/files/resources/Kritz_AI-Sarraf_Thier_PB_Constituional%20Reform%20in%20Iraq.pdf)), Accessed At 30 June.2025.

(6) Ali Mahdi, Fedral Council Law: Constitutional Entitlement And Legislative Balance Rwquirement, Al-Bayan Center For Studies And Planning, 10 September.2023,(

<https://www.bayancenter.org/en/2023/09/4141/>): Accessed At 30 july.2025.

نوڤنه رانه وه، كه ئەمه به نادروست داده نریت، به هۆی جیاوازی بنه رتهی سروشتی ههردوو ئەنجومه نه كه، چونكه دهستوور دوو پایه ی جیاوازی بۆ دهسه لاتی یاسادانان دیاریكردوو، كه ئەنجومه نی نوڤنه ران و ئەنجومه نی فیدرالییه، ئەمهش ریگه به هه ریه كه یان ده دات یاسای هه لبژاردنی تایهت به خۆی هه بیته، به تایهت له بهر جیاوازی پاساو و تایهت ته ندیه كانیان. له درێژه ی شیکاری ره شووسی پرۆژه یاسای ئەنجومه نی فیدرالییا، دوو خالی تر جیگه ی ده ست نیشانکردن، كه پێوستییان به ووردبوونه وی زیاتر هه یه . یه كه م، ره شووسه كه میكانیزمی روونی بۆ پێشكه شكردنی پێشینیاری یاساكان كه ئەنجومه نی فیدرالی ده یانخاته روو، له خۆ نه گرتبوو. ئەم یاسایانه ی به تایهت ی په یوه ندییان به به هتیزکردن و توانادارکردنی هه ریمه كان و پارێزگا نه به ستراوه كان هه یه به هه ریمه وه. ئەم كه موکوپییه پێوستی به لێكۆلینه وه یه کی قوول و جیگیرکردنی له یاسا كه دا هه یه، به مه رجیک كه ئەم میكانیزمانه له گه ل ده سه لاته كانی ئەنجومه نی نوڤنه ران و یاساكانی كه ده یانخاته روو ناكۆك نه بیته، بۆ ئەوه ی هاوسه نگی ده سه لاته كان پارێزیت و پێكدادان له ئیوانیاندا دروست نه بیته⁽¹⁾.

یه کیکی تر له و خالانه بریتی بوو له دیاریکردنی ژماره ی نوڤنه رانی هه لبژیردراو بۆ چوار ئەندام له هه ر پارێزگایه ك، به بـ خستنه رووی پاساوکی روون بۆ ئەم ژماره دیارکردنه به و شیوه یه . لێره دا هه ریمی كوردستان ته نها (16) كورسی له كۆی (78) كورسی ده بیته، ئەمهش واده كات نه توانریت گره نتی پاراستنی به رژه وه ندیه كانی هه ریمی كوردستان بكات، وه ك تاكه هه ریمی فیدرالی. نوڤنه رانی كورد بۆ چاره سه ركردنی ئەم كیشه یه داوی میكانیزمی تایهت ده كه ن، وه ك میكانیزمی پێوست بوونی كۆده نگی یان مافی قیتۆ بۆ بریاره په یوه ندیداره كان به هه ریمی كوردستان. به لأم ئەم داواكاریه له لایه ن زۆرینه ی گروه یه سیاسییه كانی دیکه وه، به تایهت لایه نی شیعه كان په سه ند نه كراوه. ئەوه ی روونه لێره دا ئەوه یه كه له سیسته می فیدرالی عیراقدا، دامه زاندنی ئەنجومه نی فیدرالی پرسیکی هه ستیاره كه ده كریت کاریگه ری دوو لایه نه هه م ئەرینی هه م نه رینی له سه ر ده سه لاتی هه ریمه كان دروست بكات. سه بارهت به هه ریمی كوردستان، دامه زاندنی ئەنجومه نی فیدرالی له لایه ك ده كریت بیته پارێزبه ندی مافه ده ستوورییه كانی، و هه روه ها ده سه لاتی كورد له پرس و بریاره نیشتمانییه كان به رزبكاته وه. له هه مان كاتیشدا، بیته هۆكاری راگرتنی هاوسه نگی هتیز له ئیوان پێكهاته كانی ولات و په رژینیکی یاسای بۆ كیشه و ناكۆکیه یاساییه كان. له لایه کی تریشه وه، ده كریت ئەم ئەنجومه نه بیته هۆی لاوازکردنی پێگه ی هه ریمی كوردستان وه ك تاكه هه ریمی فیدرالی، ئەگه ر نوڤنه رایه تییه كه به شیوه یه کی دادپه روه رانه دا بین نه كریت، و یاخود بیته هۆی سنوردارکردنی ده سه لاته كانی هه ریمی كوردستان له عیراقی فیدرالییا⁽²⁾.

لێره دا ئەوه ی گرنه كه ئەو ئەنجومه نه پێوسته بیته پارێزهری مافه كان، نه ك ئامرازیک بۆ چركردنه وه ی ده سه لاته كانی فیدرالی. بۆیه جیگیرکردنی ئەم خالانه به شیوه یه کی وورد و له بهرچاوگیروا، ده توانیت رۆلی ئەنجومه نی فیدرالی له پاراستنی مافه كانی هه ریمه كان و پارێزگاكان و چاودێرکردنی دابه شكردنی دادپه روه رانه ی سه رچاوه كان له ئیوان ئاسته كانی حوكمرانی دا به هتیزبكات.

(1) عبدالعزیز علیوی العیسایوی، مجلس الاتحاد في العراق رؤية الاستفادة من التجارب العالمية، مركز البیان للدراسات والتخطيط، 2025، صص 6-7.

(2) كوردستان سالم سعید، مصدر السابق، ص 43-44.

دهرته نجام:

له سیستمی فیدرالی عیراقدا سهره پای دیاریکردنی دهستووری میکانیزمه کانی پاراستنی هاوسه نگی دهسه لاته کان، به لام که موکورپیه کی روونی پیکهاته یی له میکانیزمه کانی ئه م هاوسه نگییه دا هه یه، به تایهت له ئاستی جیبه جیکردنی کرده یی . ئه م توژیته وه یه ده ریخستوو که له سیستمی فیدرالی عیراقدا دادگای بالای فیدرالی وه ک یه کیک له ئامرازه بنه رته تیه کانی پاراستنی هاوسه نگی، سهره پای گرنگی رۆله که ی، له قهیرانیکی قوولی ره وایه تی و ناته وای یاسایدا خۆیده بینیتته وه. ئه م جگه له وه ی به وه ی نه بوونی سهره خۆیی ته و او، و کاریگه ری سیاسی له سه ری بووه ته وه ی که مبوونه وه ی متمانه به برپاره کانی. له لایه کی تره وه، سه بارهت به ئه نجومه نی فیدرالی وه ک میکانیزمی دووه می پاراستنی هاوسه نگی دهسه لاته کان، سهره پای ئه وه ی که دهستووری عیراقی سالی (۲۰۰۵) مافی دامه زرانندی سیستمیکی یاسادانانی دوو ئه نجومه نی دایینکردوو، به لام له بواری کرده ییدا دهسه لاتی یاسادانان ته نها له یه ک لایه نه وه پیاده ده کریت، که ئه نجومه نی نوینه رانی عیراقه. ئه م ش ئاکامی په کخستنی پرۆسه ی دامه زرانندی ئه نجومه نی دووه م، که پییده وتریت ئه نجومه نی فیدرالی. ئه م نارپکییه دهستوورییه به شیوه یه کی بنه رته تی، کاریگه ری نه رینی له سه ر بنه ماکانی سیستمی فیدرالی له عیراق دروست کردوو، له بهر ئه وه ی یه کیک له کۆله گه سه ره کییه کانی سیستمی فیدرالی بوونی ئه نجومه نی فیدرالی، و به شداریکردنی راسته وخۆی یه که فیدرالییه کانه وه ک هه ریمه کان له و ئه نجومه نه، که تا ئیستا له بواری پراکتیکی سیستمی فیدرالی عیراقدا جیبه جینه کراوه. ئه م ئه نجومه نه پیویسته به شیوه یه ک ریکبخریت، که هاوسه نگی و پاراستنی بهرزه وه ندییه کانی هه موو پیکهاته کان مسۆگه ر بکات. به لام ره شنوو سی پرۆزه ی پیشکه شکراو به تیروانینی لایه نی کوردی، ناتوانیت ئه م ئامانجه پیکت، و ته نها ده بیته وه ی دروستبوونی دامه زراوه یه کی ناکارا . بۆیه سهره پای گرنگی ئه م دامه زراوانه له سیستمی فیدرالی عیراقدا، جیبه جیکردنی رۆله کانیان به ته وای نه هاتۆته دی. ئه وه ی له دۆخی کرده یی خۆی نیشانداده ت ئه وه یه که چوارچۆیه ی یاسایی و دهستووری بۆ سیستمیکی فیدرالی کاریگه ر له عیراقدا هه یه، به لام جیبه جیکردنی ته وای ئه م سیستمه به رده وام رووبه رووی ئاسته نگ و ئالنگاری ده بیته وه، و پیویسته هه نگاوی زیاتر بنریت بۆ به هیزکردن و چالاککردنی ئه م دامه زراوانه، به تایهت پیکهتانی ئه نجومه نی فیدرالی، و دنیابوون له سهره خۆیی ته وای دادگای بالای فیدرالی. ئه م ش ده بیته وه ی به هیزکردنی دیموکراسی و پاراستنی مافی هه ر یه ک له ئاسته کانی حوکمرانی له جیبه جیکردنی سیستمیکی فیدرالی کاریگه ر و دادپه روه ر له عیراقدا.

لیستی سه رچاوه کان:

یه که م: کتیب

- احمد ابراهیم الورتی، النظام الفدرالی بین النظرية والتطبيق، مكتبة التفسير للنشر والاعلان، اربیل، ۲۰۱۳.

- ازهار هاشم احمد، تنظيم العلاقة بين السلطة المركزية وسلطات الاقاليم في النظام الفدرالي، مركز القومي الاصدارات القانونية، القاهرة ، ٢٠١٤.
- فاضل الغراوى، الفدرالية وتطبيقاتها الدستورية، مكتبة زين الحقوقية والادبية، لبنان، 2018.
- قائد جعفر مكلف الشويلي، توزيع الصلاحيات الدستورية في الدولة الفيدرالية، هاتريك للطباعة النشر و التوزيع، اربيل، 2023.
- محمد عمر مولود، الدستور والنظام الفدرالي في العراق بين النظرية والتطبيق دراسة تحليلية نقدية ، هاتريك للنشر والتوزيع، اربيل، 2025.
- وليد كاصد الزيدي ، الفدرالية دراسه في المصطلح والمفهوم والنظرية، العتبة العباسية المقدسة - المركز الاسلامي للدراسات الاستراتيجية، 2019.
- عبدالعزيز عليوى العيساوي، مجلس الاتحاد في العراق رؤية الاستفادة من التجارب العالمية، مركز البيان للدراسات والتخطيط، 2025.
- دووهم: نوؤڤينهوهى زانستى
- عبدالغفور على غفور، المفهوم القانونى والسياسى للفيدراليه و التوزيع العادل الاختصاصات، مجلة قهلاى زانست العلمية، جامعة اللبناية الفرنسية ، المجلد (3)، العدد (1)، 2018 .
- غنى زغير عطية الخاقاني-سرى فؤاد محمد رضا، اختصاصات المحكمة الاتحادية العليا واجراءات اقامة الدعوى امامها، مجلة المعهد، العدد(15) ، 2023.
- ماجد نجم عيدان - حسام شكر امين، اشكالية التجربة الفيدرالية في العراق، مجلة كلية القانون للعلوم القانونية والسياسة، كلية القانون والعلوم السياسة، جامعة كركوك، العدد (10)، ٢٠١٣.
- حيدر سامى رشيد-مرتجى عبدالجبار مصطفى، النظام الفدرالي في العراق(دراسة مقارنة) مجلة اهل البيت، جامعة اهل البيت، المجلد(15)، العدد(24)، 2019.
- سرهنك حميد البرزنجي، تركيبة السلطة المختصة بالتشريع في النظامين العراقي والالمانى، مجلة قهلاى زانست العلمية، جامعة اللبناية الفرنسية ، المجلد(4)، العدد(4)، ٢٠١٩.
- علي عباس عبيد، القضايا العالقة بين الحكومة الاتحادية والاقليم كردستان(الحلول الدستورية و القانونية)،مجلة العلوم السياسية، العدد(61)، 2021.
- عمر ماجد الهزاع، قرارات المحكمة الاتحادية بين الجوانب القانونية والاعتبارات السياسية،مجلة المعهد، العدد (8)، 2022.
- فريد كريم على، ضمانات توضع الاختصاصات بين السلطات الاقاليم في الدستور العراقي، مجلة العلوم القانونية والسياسة، كلية القانون والسياسة، جامعة ديالى، المجلد(9)، العدد(1)، 2022.
- كاروان اورحمان اسماعيل، التنظيم الدستوري لصلاحيات الاقاليم في الدولة الفدرالية(دراسة مقارنة)، مجلة جامعة التنمية البشرية، المجلد(3)، العدد(2)، 2017.
- محمد عمر مولود- شوؤرش حسن عمر، مظاهر فشل التجربة الفدرالية في العراق(دراسة تحليلية مقارنة)، مجلة كلية الحقوق، جامعة النهريين، المجلد(24)، العدد(1)، 2022.

- نيهان سالم مزرق ابو جاموس، الديموقراطية التوافقية والانعكاساتها على ادارة التنوع الاثني، مجلة الاكاديمية العربية في الدانمارك، العدد (24)، 2022.
- دانا عبدالكريم سعيد، دور المحكمة الاتحادية العليا في العراق في حماية الاختصاصات المالية الدستورية، مجلة الاكاديمية للبحوث القانونية والسياسية، المجلد الخامس، العدد (1)، 2021.
- شهاب احمد عبدالله، دور المحكمة الاتحادية العليا في العراق في تعزيز مبدأ الفصل بين السلطات، مجلة العلوم القانونية، كلية القانون، جامعة بغداد، العدد (2)، 2018.
- على عباس عبيد، القضايا العالقة بين الحكومة الاتحادية والاقليم كردستان (الحلول الدستورية والقانونية)، مجلة العلوم السياسية، العدد (61)، 2021.
- كوردستان سالم سعيد، اشكالية توزيع الاختصاصات بين السلطات الاتحادية وسلطات اقليم كوردستان، مجلة جامعة التنمية البشرية، بدون الاشارة باكلية، جامعة التنمية البشرية، المجلد (3)، العدد (4)، 2017.
- يمامة محمد حسن كشكول، جدلية النظام الفدرالي في العراق توازن ام تنافس، مجلة المعهد، معهد العلمين للدراسات العليا، العدد (9)، 2022.

سببهم: نامهي ماستهر

- هاري انور عادل عبدالرحمن، الاليات الدستورية لتوزيع الصلاحيات في الدولة الفيدرالية، (رسالة ماجستير - منشور)، كلية الحقوق، جامعة الشرق الادنى، 2021.
- صلاح خلف عبد، المحكمة الاتحادية العليا في تشكيلها واختصاصاتها (دراسة مقارنة)، (رسالة ماجستير - منشور)، كلية الحقوق، الجامعة النهريين، 2011.
- عارف خيرى عارف يونس، اشكاليات التجربة الفدرالية في العراق بعد 2005، (رسالة ماجستير - منشور)، كلية الدراسات العليا للعلوم الاجتماعية، جامعة الشرق الادنى، 2020.
- جوارهم: دهستور وياساكان
- دهستورى عيراق سالى 2000.
- ياساى بهرپوهربرى دهولته عيراق بو قوناغى گواستنهوه، 2004.
- ياساى ژماره (30)، دامهزراندى دادگاى بالآى فيدرالى عيراق، 2000.

پينجهم: سايتى ئهليكترونى

- المحكمة الاتحادية العليا، قرار تفسيري رقم (13) الاتحادية، 2007 بشأن صلاحيات مجالس المحافظات، 13 كانون الثاني (<https://www.iraqidevelopers.com/iraqfsc/ar/node/119>): تاريخ الزيارة 29 تموز 2025.
- المحكمة الاتحادية تصدر قرارا بعدم دستورية بعض من مواد قانون انتخاب برلمان كردستان العراق، 21 شباط 2024، (<https://www.iraqidevelopers.com/iraqfsc/ar/home-ar>): تاريخ الزيارة 28 تموز 2025.
- مستقبل العراق بين الحكومة الاتحادية والحكومة اقليم كردستان العراق، مركز الفرات للتنمية والدراسات الاستراتيجية، 30 ايلول 2020 (<https://www.fcds.com/polotics5>): تاريخ الزيارة 24 تموز 2025.
- خاموش عمر عبدالله، اثر قرارات المحكمة الاتحادية العليا في الواقع السياسي العراقي، مركز الشرق الابحاث الاستراتيجية، 28 يونيو 2022، (<https://research.sharqforum.org>): تاريخ الزيارة 28 تموز 2025.

- سيلين اويسال، فهم قرارات المحكمة الاتحادية العليا الميسيه في العراق، معهد واشنطن لسياسات الادنى، 4 كانون الاول 2023، (<https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/fhm-qrarat-almhkmt-alathadyt-allya>،
- (<https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/fhm-qrarat-almhkmt-alathadyt-allya>) : تاريخ الزيارة 29 تموز 2025.
- المحكمة الاتحادية العليا في العراق قرارات قضائية امر ادوار سياسية، منصة الشرق، 21 تشرين الثاني 2024، (<https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/fhm-qrarat-almhkmt-alathadyt-allya>) : تاريخ الزيارة 28 تموز 2025
- اسعد كاظم شبيب، الاثر السياسي لتفسيرات المحكمة الاتحادية العليا في العراق، مركز المستقبل للدراسات الاستراتيجية، 21 شباط 2022، (<https://mcsr.net/locals/731>) : تاريخ الزيارة 28 تموز 2025.
- المحكمة الاتحادية العليا، المحكمة الاتحادية الفدرالية تلزم الحكومة الاتحادية والحكومة الاقليم بصرف الرواتب، (<https://www.iraqfsc.iq/new>) : التاريخ الزيارة 12 ايار. 2025.
- المحكمة الاتحادية العليا، المحكمة الاتحادية تحكم بعدم دستورية القانون النفط والغاز لاقليم الكردستان والغاثة، (<https://www.iraqfsc.iq/new>) : تاريخ الزيارة 12 ايار. 2025.
- بلال وهاب ، نقطة التحول في النزاع حول الطاقة بين العراق وحكومة اقليم الكردستان، معهد واشنطن للدراسات الشرق (<https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/nqtt-althwl-fy-alnza-hwl-altaqt-by-n-ala>)،
- (<https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/nqtt-althwl-fy-alnza-hwl-altaqt-by-n-ala>) : تاريخ الزيارة 24 تموز 2025.
- فواز الطيب ، في الطريق الي الاقاليم الانظمة الفيدرالية واسس تقسيم الثروة، تاريخ النشر 16 يناير 2022، كوردستان 24، (<https://www.kurdistan24.net/ar/profile/306637>) : تاريخ الزيارة 6 آذار. 2025.
- كوردستان 24، خلال 7 سنوات المحكمة الاتحادية تصدر حزمة قرارات بحق الاقليم كوردستان، (<https://www.kurdistan24.net/ar/stor>) : تاريخ الزيارة 12 ايار. 2025.
- اهمية قانون مجلس الاتحاد، مؤسسة دره و الاعلامية ماليا، 27 شباط. 2025، (https://drawmedia.net/ar/page_detailsmart) : تاريخ الزيارة 29 تموز. 2025.
- سليمان مصطفى حسن، اهمية قانون مجلس الاتحاد، تاريخ النشر 27 شباط 2025 ، مؤسسة دره و الاعلامية، (https://drawmedia.net/ar/page_detailsmart) : تاريخ زيارة 2 آذار. 2025.

English Sources

- Ronald L .Watts , Comparing Federal Systems, School Of Policy Studies ,Queens University, 3rded, London ,2008.
- Ronald L .Watts , The Federal Idea And Its Contemporary Relevance , Institute Of Intergovernmental Relations , Queens University , Canada , 2007.
- Elizabeth Ferris And Kimberly Stoltz, The Future Of Kirkuk: The Refrandum And Its Potential Impact On Displacement, Washington, DC: Brookings Institution, Uneversity Of Bernk 2008, Pp3-4.
- Definition Of Federalism From The Cambridge Advanced Learners Dictionary Thesaurus Cambridge University Press, (<https://www.bing.com/search?q=Definition+Of+Federalism+From+The+Cambridge+Advanced+Learners>) : Accessed At 1 October. 2024.

- Nazar Janabi, Kirkuks Article 140:Expired Or Not,The Washington Institute for Near East Policy,30 Jan.2025 (<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/kirkuks-article-140-expired-or-not>) :
:Accessed At 30 July.2025.
- Assessing The Iraqi Constitutiond Impact On State And Society,International IDEA,December 2022,
(<https://constitutionnet.org/sites/default/files/2023-05/2022.12%20-%20Assessing%20performance%20of%20Iraq%27s%20Constitution%20%28English%29.pdf>) :Accessed
At 30 June .2025.
- Safwan Al-Amin, Unpacking Iraqs Federal Supreme Court Chaos,Atlantic Council ,7 July.2025,
(<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/unpacking-iraqs-federal-supreme-court-chaos/>)
:Accessed At 30 July.2025.
- Mustafa Hamza Mustafa, Can The Federation Council Help Address Iraq s Ongoing State Crisis,Chatham
House,13 March.2025,(<https://www.iraq-businessnews.com/tag/constitution/>) : Accessed At 30 June.
2025.
- Kamal Chomani, Iraq s Missing Federation Council, The Tahrir Institute For Middle East Policy,8
November.20218https, (<https://timep.org/2018/11/08/iraqs-missing-federation-council/>) :Accessed At 30
June.2025.
- Azad Waladbagi, The Importance And Challenges Of Establishing The Federation Council In Iraq,
Nishtyman Strategy Institute,(N.d), (<https://nishtmans.com/blog/federation-council-establishment>
):Accessed At 30 June.2025.
- Neil.J.Kritz and J Alexander Their, Constitutional Refrom In Iraq: Improving Prospects Political
Decisiond Needed, United States Institute If Peace, 1 September.2017,
(https://www.usip.org/sites/default/files/resources/Kritz_Al-Sarraf_Thier_PB_Constituional%20Reform%20in%20Iraq.pdf):Accessed At 30 June.2025.
- Ali Mahdi, Fedral Council Law: Constitutional Entitlement And Legislative Balance Rwquirement, Al-
Bayan Center For Studies And Planning,10 September.2023
(<https://www.bayancenter.org/en/2023/09/4141/>): Accesed At 30 July.2025.
- Definition of Federalism From The Oxford Advanced Learners Dictionary , Oxford University Press ,
(<https://www.bing.com/search?q=Definition+Of+Federalism+From+The+Oxford+Advanced+Learners>):Acc
essed At 24 November.2024.

آلية الحفاظ على توازن السلطات بين مستويات الحكم في النظام الفدرالي العراقي

سهيبا امين عزيز
قسم النظر السياسة و السياسة العامة- كلية العلوم السياسة -جامعة صلاح الدين-اربيل-اقليم كردستان-العراق
البريد الالكتروني: suhaiba.azeez@su.edu.krd
أ.م.د. هيوا مجيد خليل
قسم النظر السياسة والسياسة العامة- كلية العلوم السياسة -جامعة صلاح الدين-اربيل - اقليم كردستان-العراق
البريد الالكتروني: hiwa.khalil@su.edu.krd

الملخص

يعد تقسيم السلطات احد اهم الاسس والمبادئ الجوهرية الاى نظام فدرالي ناجح، فهو بمثابة الركيزة الصلبة التي يبنى عليها استقرار النظام الفدرالي. وفي العراق، تكتسب هذه المسألة بعدا اعمق، اذ ان التاريخ الممتد من التوترات والصراعات حول السلطة اثرا بالغا في تكوين البنية الاجتماعية والسياسية. تركز هذه الدراسة على مناقشة الية الحفاظ على توازن السلطات بين مستويات الحكم في النظام الفدرالي العراقي. وتبدأ بتوضيح المفهوم والتعريف العام للنظام الفدرالي، بوصفه صيغة حكم تبنى على اساس تقسيم منظم للصلاحيات والمسؤوليات بين الحكومة الفدرالية والكيانات المكونة لها، بهدف تحقيق مشاركة فعالة في الحكم وتمكين نسبي للسلطات الفرعية. كما تتناول الدراسة انماط توزيع السلطات في النظم الفدرالية، اعتمادا على الركائز التي تقوم عليها هذه النظم، ثم تنتقل الى عرض الهيكل الدستوري لتقسيم السلطات والمسؤوليات في النظام الفدرالي العراقي، لا سيما بين الحكومة الاتحادية والوحدات الفدرالية. ومن خلال التركيز على تحليل اليات الدستورية المعتمدة لضمان التوازن في توزيع السلطات، تسعى الدراسة الى فهم عميق لقدرة هذه اليات على ارساء ذلك التوازن، سواء على مستوى النصوص الدستورية او من خلال ممارسات التطبيق العملي، وذلك في السياق السياسي و الدستوري العراقي.

الكلمات المفتاحية:

النظام الفدرالي، الدستور، تقاسم السلطات، المحكمة الاتحادية، المجلس الفدرالي

The Mechanism For Maintaining The Balance Of Authorities Among The Levels Of Government In The Iraqi Federal System

Suhaiba Ameen Azeez
Department Of Political Syestems and Public Policy-College of Political Science- Salahaddin University-Erbil- Kurdistan Region-Iraq
Email: suhaiba.azeez@su.edu.krd
Asst.Prof.Dr. Hiwa Majid Khalil
Department Of Political Syestems and Public Policy- College of Political Science- - Salahaddin University-Erbil- Kurdistan Region-Iraq
Email: hiwa.khalil@su.edu.krd

ABSTRACT

The distribution of authority is one of the fundamental principles of any successful federal system, and represents a cornerstone of its stability . In Iraq ,this issue takes on greater significance due to the country s historical legacy of disputes and conflicts over authority, which have deeply influenced its social and political structure. This research focuses on examining the mechanisms designed to preserve the balance of authority among different levels of governance, based on the structured division of authority and responsibilities, between the federal government and its constituent units. The goal is to promote effective participation in governance and ensure a degree of autonomy for regional authorities .The study then explores various models of power distribution in federal systems and highlights the constitutional structure that governs this division in Iraq. Special attention is given to the constitutional tools intended to safeguard the balance of authority .The analysis assesses both the theoretical constitutional and practical dimensions of these mechanisms ,aiming to understand their effectiveness in maintaining authority equilibrium within Iraq s legal and political framework.

Keywords : Federalism , Constitution , Authority Sharing , Federal Court , Federal Council.